

## ๑. อชิตมาณวปณฺหานิทฺเทส<sup>๑</sup>

[๑]            เกณสฺส นินฺนฺโต โลโก (อิจฺจายสฺมา อชิตฺ)  
                   เกณสฺส นปฺปกาสติ  
                   กิสฺสาภิเลปนํ พฺรหฺม  
                   กิํสฺส ตสฺส มหพฺภยํ. (๑)

เกณสฺส นินฺนฺโต โลโกติ โลโกติ: นิรยโลโก ตีรจฺฉานโลโก ปิตฺติวิสยโลโก มนุสฺสโลโก เทวโลโก, ขนฺธโลโก ธาตุโลโก อายตฺนโลโก. อยํ โลโก ปโร โลโก, พุรหฺมโลโก เทวโลโก. อยํ วุจฺจติ โลโก. อยํ โลโก เกณ อวฺนฺโต นินฺนฺโต โอมุญฺญ ปิหิตฺโต ปฏิจฺฉนฺโน ปฏิกุชฺชิตฺติ เกณสฺส นินฺนฺโต โลโก.

อิจฺจายสฺมา อชิตฺติ อิจฺจาติ: ปทสนฺนํ ปทสฺสคฺโค ปทปาริปุริ อกฺขรสมวาโย พฺยวฺชนํ สิลฺลิสฺสุตา ปทานุปฺพุพฺพาเปตฺ<sup>๒</sup> อิจฺจาติ. อายสฺมาติ: ปิยวณฺํ ครุวณฺํ สคารวสฺสปฺปติสฺสาธิวณเมตฺ อายสฺมาติ. อชิตฺติ: ตสฺส พุรหฺมณฺสฺส นามํ สงฺขา สมณฺญา ปณฺณตฺติ วิหาโร นามํ นามกมฺมํ นามเชยฺยํ นินฺนฺตฺติ พฺยวฺชนํ อภิลาปิตฺติ อิจฺจายสฺมา อชิตฺ.

เกณสฺส นปฺปกาสติติ: เกณ โลโก นปฺปกาสติ น ภาสติ น ตปติ น วิโรจติ น สณฺณายติ<sup>๓</sup> น ปณฺณายติ เกณสฺส นปฺปกาสติ.

กิสฺสาภิเลปนํ พฺรหฺมตีติ: กิํ อสฺส โลกสฺส อภิเลปนํ<sup>๔</sup> ลคฺคณํ พนฺธณํ อุกฺกุภิเลโส. เกณ โลโก ลิตฺโต สลิตฺโต ปลิตฺโต<sup>๕</sup> กิลฺลิสฺสุ สงฺกิลฺลิสฺสุ มกฺขิตฺโต สํสฺสฺสฺส ลคฺโค ลคฺคิตฺโต ปลิพฺพุโร. พฺรหฺมิ อากิขฺหิ เทเสหิ ปณฺณเปหิ ปญฺญเปหิ วิวรหิ วิฆาหิ อุตฺตานิโกโรหิ ปกาเสหิตฺติ กิสฺสาภิเลปนํ พฺรหฺมิ.

<sup>๑</sup> ขุททกนิกาย จุฬนิกาย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

<sup>๒</sup> ก. เณตฺ

<sup>๓</sup> ฉ.ม. ญายติ

<sup>๔</sup> ฉ.ม. เลปนํ

<sup>๕</sup> ฉ.ม. อฺปลิตฺโต

**กีสฺ ตสฺส มหพฺภยฺนติ:** กีสฺ ตสฺส โลกสฺส ภยํ มหพฺภยํ ปิพฺพนํ ฌญฺญํ อุตฺตทว  
อุปสคฺโคติ กีสฺ ตสฺส มหพฺภยํ. เตนาห โส พฺราหฺมณ:-

เกนสฺส นินฺดูโต โลโก (อิจฺจายสฺมา อชิตฺ)

เกนสฺส นปฺปกาสติ

กิสฺสาภิลปนํ พฺรหฺมิ

กีสฺ ตสฺส มหพฺภยฺนติ.

[๒] **อวิชฺชาย นินฺดูโต โลโก (อชิตาติ ภควา)**

**เวริจฺจา ปมาทา นปฺปกาสติ**

**ชปฺปาภิลปนํ พฺรหฺมิ**

**ทฺถกฺขมสฺส มหพฺภยํ. (๒)**

**อวิชฺชาย นินฺดูโต โลโกติ อวิชฺชาติ:** ทฺถเข อญฺญานํ ทฺถกฺขสมฺมุตฺเต อญฺญานํ  
ทฺถกฺขนิโรธ อญฺญานํ ทฺถกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทา อญฺญานํ, ปุพฺพนฺเต อญฺญานํ อปรนฺเต  
อญฺญานํ ปุพฺพนฺตาปรนฺเต อญฺญานํ อธิปฺปจฺยตาปฺปิจฺจสมฺปฺปนฺเนสฺส ฐมฺเมสฺส อญฺญานํ,  
ยํ เอวฺวํ อญฺญานํ อทสฺสนํ อนภิสมฺโย อนนฺุโพโธ อสมฺุโพโธ อปฺปฏิเวโธ อสงฺคาหนา  
อปฺริยคาหนา อสมเปกฺขนา อปฺจฺจเวกฺขณา อปฺจฺจกฺขมมํ<sup>๖</sup> ทฺถเมทฺธํ พาลญํ อสมฺปชฺฌญํ  
โมโห ปโมโห สมฺปโมโห<sup>๗</sup> อวิชฺชา อวิชฺชโฆ อวิชฺชาโยโค อวิชฺชานุสโย อวิชฺชาปริยฺญฐานํ  
อวิชฺชาชาลํ<sup>๘</sup> โมโห อกุสลมฺมูลํ. อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา.

**โลโกติ:-** นิริยโลโก ติริจฺจานโลโก ปิตฺติวิสยโลโก มนุสฺสโลโก เทวโลโก, ชนฺธโลโก  
ธาตฺถโลโก อายตฺนโลโก, อยํ โลโก ปโร โลโก พฺรหฺมโลโก เทวโลโก. อยํ วุจฺจติ โลโก. อยํ โลโก  
อิมาย อวิชฺชาย อาวฺดูโต นินฺดูโต โอมฺุฏฺโฐ ปิหิตฺโต ปฏิจฺจนฺโน ปฏิกุชฺชิตฺติ อวิชฺชาย นินฺดูโต โลโก.

<sup>๖</sup> ฉ.ม. อปฺจฺจเวกฺขณกมฺมํ

<sup>๗</sup> ฉ.ม. สมฺปโมโห

<sup>๘</sup> ฉ.ม. อวิชฺชาลจฺฉี

**อชิตาติ:** ภควา ตํ พุราหฺมณํ นามเน อาลปติ. ภควาติ: คารวาทิ. อปิ จ ภคฺคราโคติ ภควา, ภคฺคโทโสติ ภควา, ภคฺคโมโหติ ภควา, ภคฺคมาโนติ ภควา, ภคฺคทิกฺขุสฺสึติ ภควา, ภคฺค กณฺฏโกติ ภควา, ภคฺคกิลโลติ ภควา; ภชฺช วิภชฺช ปวิภชฺช ธมฺมรตนนฺติ ภควา, ภวานํ อนฺตกโรติ ภควา, ภาวิตกาโยติ<sup>9</sup> ภควา, ภาวิตสึโลติ ภาวิตจิตฺโตติ ภาวิตปญฺญูติ<sup>๙๔</sup> ภควา, ภชฺช วา ภควา, อรณฺณยวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ อปฺปสทฺธานิ อปฺปนิคฺโขสนานิ วิชนวาทานิ มนุสฺสสราหเสยฺยกานิ<sup>10</sup> ปฏิสลฺลาณสารูปฺปานิติ ภควา, ภาคี วา ภควา จีวรปิณฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยฆาตชฺชปรีกฺขารานนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา อตฺถรสฺสธมฺมรสฺส วิมุตฺติรสฺส อธิสึลลสฺส อธิจิตฺตสฺส อธิปญฺญาयाติ ภควา, ภาคี วา ภควา จตฺตุนํ ฌานานํ จตฺตุนํ อปฺปมญฺญานํ จตฺตุนํ อรูปสมปาตฺตีนนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา อญฺฐนฺนํ วิโมกฺขานํ อญฺฐนฺนํ อภิกายตนาํ นวณฺนํ อนุปฺพุพฺพสมปาตฺตีนนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา ทสฺสนํ สญฺญาภาวานํ ทสฺสนํ กสิณสมปาตฺตีนํ อานาปานสฺสทิสมาธิสฺส อสฺสภสมปาตฺติยาติ ภควา, ภาคี วา ภควา จตฺตุนํ สติปฏฺฐานานํ จตฺตุนํ สมมปฺปชานานํ จตฺตุนํ อิทธิปาทานํ ปญฺจนํ อินฺทริยานํ ปญฺจนํ พลาณํ สตฺตุนํ โพชฺฌณฺคานํ อริยสฺส อญฺฐงฺกิกสฺส มคฺคสฺสชาติ ภควา, ภาคี วา ภควา ทสฺสนํ ตถาคตพลาณํ จตฺตุนํ เวสาร์ชฺชานํ จตฺตุนํ ปฏิสมฺภิทานํ ฌนฺนํ อภิญฺญานํ ฌนฺนํ พุทฺธธมฺมานนฺติ ภควา, ภควาติ เนตํ นามํ มาตฺรา กตํ, น ปิตฺรา กตํ, น ภાત્રા ગત્, ન ગતિનિયા ગત્, ન મિત્તમજ્જેહિ ગત્, ન ધ્યાતિસાલોહિતેહિ ગત્, ન સ્મરણપુરાહમનેહિ ગત્, ન તેવતાહિ ગત્. વિમોક્ષનુત્તિગમેત્તં પુત્તુઞ્ઞાં ભવનુતાં પોથિયા મુલે સ્થ સપ્પવ્વબુદ્ધ્યાનસુ પ્પિલાભા સજ્જિભા પબ્બુત્તિ, યતિં ભવ્વાતિ અચિતાતિ ભવ્વા.

**เวริจฺจา ปมาทา นปฺปกาสตีติ:** เวริจฺจํ วุจฺจนฺติ ปญฺจ มจฺจริยานิ อาวาสมจฺจริยํ กุลมจฺจริยํ ลาภมจฺจริยํ วณฺณมจฺจริยํ ธมฺมมจฺจริยํ; ยํ เหวรฺฐปํ มจฺจเฐวํ มจฺจรายนา มจฺจรายิตตฺตํ เวริจฺจํ กทริยํ กญฺญกญฺจกตา อคฺคหิตตฺตํ จิตฺตสฺส, อิทํ วุจฺจติ มจฺจริยํ. อปิ จ ขนฺธมจฺจริยํปํ มจฺจริยํ, ธาตุมจฺจริยํปํ มจฺจริยํ, อายตนมจฺจริยํปํ มจฺจริยํ, คาโห วุจฺจติ มจฺจริยํ. ปมาโท วตฺตพฺโพ, กายทฺวจฺจริเต วา วจฺจิทฺตจฺจริเต วา มโนทฺวจฺจริเต วา ปญฺจสฺส กามคฺเชน สฺส วา จิตฺตสฺส โวสคฺโค โวสคฺคานุปฺปทานํ กุสลาณํ วา ธมฺมานํ ภาวนาถ อสฺสกุจฺจกิริยาตา

<sup>9-9</sup> อ.ม. ภาวิตกาโย, ภาวิตสึโล, ภาวิตจิตฺโต, ภาวิตปญฺญูติ

<sup>10</sup> ก. มนุสฺสสราหเสยฺยกานิ. เหวมฺปรีปิ

อสาตจกิริยตา อนัญฐิตตา<sup>11</sup> โอลีนวตฺติตตา นิภิตฺตจฺจนฺทตา นิภิตฺตจฺรุตตา อนาเสวนา  
 อภาวนา อพฺพหฺลิกมฺมํ อนนฺธิสฺฐานํ อนนฺโยโค ปมาโท; โย เอวรูปโป ปมาโท ปมชฺชนา  
 ปมชฺชิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ ปมาโท. เววิจฺจา ปมาทา นปฺปกาสตีติ: อิมินา จ มจฺจริเยน อิมินา จ  
 ปมาเทน โลโก นปฺปกาสติ น ภาสติ น ตปติ น วิโรจติ น สญฺญายติ น ปญฺญายตีติ เววิจฺจา  
 ปมาทา นปฺปกาสติ.

**ชปฺปาภิเลปนํ พุทฺธมิตี:** ชปฺปา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราคโค, อนฺนโย อนฺนโรโห,  
 นนฺทํ นนฺทิวาโค, จิตฺตสฺส สาราคโค, อิจฺฉา มุจฺฉา อชฺชฺโณสฺสานํ, เคโห ปลิเคโห, สงฺโก ปงฺโก, เอชา  
 มายา ชนิกา สญฺชนนํ สิปฺพินี ชาลินี สรिता วิสฺตติกา โสตฺตํ<sup>12</sup> วิสฺฐา<sup>13</sup> อายฺหเน พุติยา ปณฺธิ  
 ภวเนตฺติ วณํ วณโถ สนฺถโว สินฺโห อเปกฺขา ปฏฺวิพฺพญฺ<sup>14</sup> อาสา อาสึสนา อาสึสิตตฺตํ รุปาสา  
 สทฺทสา คนฺธสา รสาสา ใญฺสฺสพฺพสา ลภาสา ธนาสา ปุตฺตสา ชีวิตาสา ชปฺปา ปชปฺปา  
 อภิชปฺปา ชปฺปนา ชปฺปิตตฺตํ, โลลุปฺโป โลลุปฺพายนา โลลุปฺพายิตตฺตํ ปุจฺฉณชิกตา  
 สาธุกมฺยตา อธมฺมราโค วิสมโลโก นิภนฺติ นิภามนา ปตฺถนา ปิหนฺนา สมฺปตฺถนา กามตณฺหา  
 ภวตณฺหา วิภวตณฺหา รูปตณฺหา อรูปตณฺหา นิโรธตณฺหา รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา  
 รสตณฺหา ใญฺสฺสพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา โอโสม โยโค คนฺโถ อุปาทานํ อาวรณํ นีวรณํ จทนํ  
 พนฺธนํ อุปกฺกิลโส อนฺสโย ปริยญฺสฺฐานํ ลตา เววิจฺจํ ทุกฺขมฺลํ ทุกฺขนิทานํ ทุกฺขปฺปโกโว  
 มารปาโส มารพฺพิสํ มารามิสํ มารวิสโย มารนิวาโส มารโคจโร มารพนฺธนํ, ตณฺหานํ  
 ตณฺหาชาลํ ตณฺหาคทฺทลํ ตณฺหาสมฺมทฺโท, อภิชฺฌา โลโก อกุสลมฺลํ, อยํ วุจฺจติ ชปฺปา. โลกสฺส  
 เลปนํ ลคฺคณํ พนฺธนํ อุปกฺกิลโส, อิมาย ชปฺปาย โลโก ลิตฺโต สํลิตฺโต อุปลิตฺโต กิลฺกิณฺโณ  
 สงฺกิลฺกิณฺโณ มกฺขิตฺโต สํสฺสฺสฺส ลคฺโค ลคฺคิตฺโต ปลิพฺพุโ, พุทฺธมิตี อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ  
 ปญฺญเปมิ วิวรามิ วิชามิ อุตฺตานิโกโรมิ ปกาเสมิตี ชปฺปาภิเลปนํ พุทฺธมิตี.

<sup>11</sup> ฉ. อนนฺธิสฺสทกิริยตา

<sup>12</sup> ฉ.ม. สุตฺตํ

<sup>13</sup> ก. วิสฺต

<sup>14</sup> ก. ปฏฺวิพฺพญฺ

**ทุกขมสฺส มหพฺภยฺนติ** ทุกฺขนฺติ: ชาตฺตํทุกฺข์ ชฺรธาทุกฺข์ พฺยาธิตฺตํทุกฺข์ มรณํทุกฺข์  
 โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสพฺยาสาทุกฺข์ เนรยิกํ ทุกฺข์ ตีรจฺฉานโยนิกํ ทุกฺข์ ปิตฺติวิสยิกํ ทุกฺข์  
 มานุสิกํ ทุกฺข์ คพฺโภกฺกนฺติมูลกํ ทุกฺข์ คพฺภุสฺสิติมูลกํ<sup>15</sup> ทุกฺข์ คพฺภุสฺสฺฐานมฺมูลกํ ทุกฺข์  
 ชาตสฺสอุปฺนิพนธกํ ทุกฺข์ ชาตสฺส ปฺราเธยฺยกํ ทุกฺข์ อตฺตูปกฺกมํ ทุกฺข์ ปฺรปฺกมํ ทุกฺข์ ทุกฺขทุกฺข์<sup>16</sup>  
 สงฺขารทุกฺข์ วิปริณามทุกฺข์, จกฺขุโรโค โสตโรโค ฆานโรโค ชีวฺหาโรโค กายโรโค, สีสโรโค  
 กณฺณโรโค มฺขโรโค ทนฺตโรโค กาโส สาสโส ปิณาสโส ทาโห<sup>17</sup> ชโร กุจฺฉโรโค มฺจุฉา ปกฺขนฺทิกา  
 สฺฐลา วิสฺฐจิกา, กฺกุสฺสํ คณฺโฑ กิลาโส โสโส อปฺมาโร, ทพฺพุ กณฺพุ กจฺจุ รัชสา วิตฺตจฺฉิกา, โลหิตํ  
 ปิตฺตํ มธุเมโห อํสา ปิพฺภา ภาคนฺทลา ปิตฺตสมฺภูตฺตนา อาพาธา, เสမฺหสสมฺภูตฺตนา อาพาธา,  
 วาตสมฺภูตฺตนา อาพาธา, สมนฺนิปาติกา อาพาธา, อุตฺตฺตปริณามชา อาพาธา, วิสมฺปริหารชา  
 อาพาธา, โอปกฺกมิกา อาพาธา, กมฺมวิปากชา อาพาธา, สีสํ อฺนุหํ ชีฆจฺฉา ปิปาสา อฺจุจฺจาโร  
 ปสฺสาโว, ทํสฺสมกฺสวาตาทปสฺสึสฺสปสฺมมฺสฺสทุกฺข์, มาตฺตมรณํ ทุกฺข์, ปิตฺตมรณํ ทุกฺข์, ภาตฺตมรณํ  
 ทุกฺข์, ภาคินิมรณํ ทุกฺข์, ปฺตฺตมรณํ ทุกฺข์, ธีตฺตมรณํ ทุกฺข์, ญฺาติพฺยสนํ ทุกฺข์, โรคพฺยสนํ ทุกฺข์,  
 โภคพฺยสนํ ทุกฺข์, สีสพฺยสนํ ทุกฺข์, ทิฏฺฐิพฺยสนํ ทุกฺข์, เยสํ ฐมฺมานํ อาทิโต สมฺมทาคมนํ  
 ปญฺญายติ อตฺตณฺคฺมโต นิโรธो ปญฺญายติ. กมฺมสนฺนินฺสฺสิตโต วิปาโก, วิปากสนฺนินฺสฺสิตํ กมฺมํ,  
 นามสนฺนินฺสฺสิตํ ฐปํ, ฐปสนฺนินฺสฺสิตํ นามํ ชาตฺติยา อณฺคตํ ชฺราย อณฺสฺสํ พฺยาธินา อภิกฺกตํ มรณฺเนน  
 อพฺภาหตํ ทุกฺเข ปตฺติภฺฐิตํ อตาณํ อเลณํ อสรณํ อสรณีภฺฐิตํ. อิทํ วุจฺจติ ทุกฺข์. อิทํ ทุกฺข์ อสฺส  
 โลกสฺส ภาเย มหพฺภายํ ปิพฺพัน ฆมฺมฺมณํ อฺปทฺทโว อฺปสฺสคฺโคติ, ทุกฺขมสฺส มหพฺภายํ. เตนฺนาห ภาควา

อวิชฺชาเย นิวุโต โลโก (อชิตาติ ภาควา)

เววิจฺฉา ปมาทา นปฺปกาสติ

ชปฺปาภิเลปนํ พฺรุมฺมิ

ทุกฺขมสฺส มหพฺภยฺนติ.

<sup>15</sup> อ.ม. คพฺภุสฺสิติมูลกํ

<sup>16</sup> อ.ม. ปิตฺตเกสฺส อโย ปาโฐ น ทิสฺสติ

<sup>17</sup> ก. ทํโห

[๓] **สวณฺติ สพฺพธิ โสตา (อิจฺจายสฺมา อชิโต)**  
**โสตานํ กิ นีวารณํ**  
**โสตานํ สํวรํ พฺรหฺมิ**  
**เกน โสตา ปิณฺณเยเร.<sup>18</sup> (๓)**

**สวณฺติ สพฺพธิ โสตาติ** โสตาติ: ตณฺหาโสโต ทิฏฐิโสโต กิเลสโสโต ทุจฺจริตโสโต อวิชฺชาโสโต. สพฺพธิติ: สพฺเพสุ อายตเนสุ. สวณฺตีติ: สวณฺติ อาสวณฺติ สนฺทณฺติ ปวตฺตณฺติ: จกฺขฺโต รูปे สวณฺติ อาสวณฺติ สนฺทณฺติ ปวตฺตณฺติ, โสโต สทฺเท สวณฺติ ๔เปฯ ฆานโต คนฺธเ สวณฺติ ๔เปฯ ชีวหาโต รเส สวณฺติ ๔เปฯ กายโต โผฏฐพฺเพ สวณฺติ ๔เปฯ มนโต ธมฺเม สวณฺติ อาสวณฺติ สนฺทณฺติ ปวตฺตณฺติ. จกฺขฺโต รูปตณฺหา สวณฺติ อาสวณฺติ สนฺทณฺติ ปวตฺตณฺติ, โสโต สทฺทตณฺหา สวณฺติ อาสวณฺติ สนฺทณฺติ ปวตฺตณฺติ, ฆานโต คนฺธตณฺหา สวณฺติ ๔เปฯ ชีวหาโต รสตณฺหา สวณฺติ ๔เปฯ กายโต โผฏฐพฺพตณฺหา สวณฺติ ๔เปฯ มนโต ธมฺมตณฺหา สวณฺติ อาสวณฺติ สนฺทณฺติ ปวตฺตณฺตีติ สวณฺติ สพฺพธิ โสตา.

**อิจฺจายสฺมา อชิโตติ** อิจฺจาติ: ปทสนฺธิ ปทสํสคฺโค ปทปารินฺสู อภฺขรสมวาโย พุณฺณชนสิลฺปิฏฐตา ปทานุปฺพุตฺตาเปตํ<sup>19</sup> อิจฺจาติ. **อายสฺมาติ:** ปิยวจนํ ครุวจนํ สคารวสปฺปติสฺส สาธิวจนเมตํ. **อายสฺมาติ.** **อชิโตติ:** ตสฺส พุราหฺมณสฺส นามํ สงฺขา สมณญฺญา ปณฺณตฺติ ไวหาโร นามํ นามกมฺมํ นามเชยฺยํ นิรุตฺติ พุณฺณชนํ อภิลาโปติ อิจฺจายสฺมา อชิโต.

**โสตานํ กิ นีวารณฺน:** โสตานํ กิ อวารณํ นีวารณํ สํวรณํ รกฺขนํ โคปนฺนติ โสตานํ กิ นีวารณํ.

**โสตานํ สํวรํ พฺรหฺมิ:** โสตานํ อวารณํ นีวารณํ สํวรณํ รกฺขนํ โคปนํ พฺรหฺมิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปณฺณเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิชฺชาหิ อุตฺตตานิกโรหิ ปกาเสหีติ โสตานํ สํวรํ พฺรหฺมิ.

<sup>18</sup> ก. ปิณฺณเยเร. เอมฺปิริปิ, ส. ปิณฺณเย

<sup>19</sup> ก. ปทานุปฺพุตฺตาเมตํ

**เกณ ไสตา ปิธิยุเรติ:** เกณ ไสตา ปิธิยุณฺติ ปจฺฉิซฺชนฺติ น สวณฺติ น อาสวณฺติ น  
สนฺทณฺติ นปฺปวตฺตณฺตีติ เกณ ไสตา ปิธิยุเร. เตนาห ไส พุราหฺมณ:

สวณฺติ สพุพฺพิ ไสตา (อิจฺจายสฺมา อชีโต)

ไสตานํ กิ นีวารณํ

ไสตานํ สํวรํ พุริ

เกณ ไสตา ปิธิยุเรจิ.

[๔] **ยานิ ไสตานิ โลกสฺมี (อชีตาติ ภควา)**

**สติ เตสํ นีวารณํ**

**ไสตานํ สํวรํ พุริ**

**ปญฺญาเยเต ปิธิยุเร. (๔)**

**ยานิ ไสตานิ โลกสฺมินฺติ** ยานิ เอตานิ ไสตานิ มยา กิตฺติตานิ ปกิตฺติตานิ  
อาจิขฺตานิ เทสิตานิ ปญฺญูปตานิ ปญฺญูปตานิ วิวริตานิ วิฆิตฺตานิ อุตฺตานีกตานิ ปกาสิตานิ.  
เสยฺยถิ<sup>20</sup> ตณฺหาไสโต ทิฏฺฐิไสโต กิเลสไสโต ทฺวจฺจิตไสโต อวิชฺชาไสโต. **โลกสฺมินฺติ:**  
อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตฺนโลเกติ ยานิ ไสตานิ โลกสฺมี.  
อชีตาติ: ภควา ตํ พุราหฺมณํ นาเมน อาลปติ.

**สติ เตสํ นีวารณฺติ** สตีติ: ยา สติ อนุสฺสติ ปฏิสฺสติ สติ สรณฺตา ธารณฺตา  
อปิลานฺตา อสมฺมุสฺสนตา, สติ สตินฺทริยํ สติพลํ สมฺมาสติ สติสมุโพชฺฌนฺโค เอกายนฺมคฺโค.  
อโย วุจฺจติ สติ. นีวารณฺติ: อวรณํ นีวรณํ สํวรณํ รกฺขณํ โคปนฺนํ สติ เตสํ นีวารณํ.

**ไสตานํ สํวรํ พุริ:** ไสตานํ อวรณํ นีวรณํ สํวรณํ รกฺขณํ โคปนํ พุริ อาจิขฺขามิ  
เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปญฺญเปมิ วิวรามิ วิฆามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ ไสตานํ สํวรํ พุริ.

<sup>20</sup> อ.ม. เสยฺยถิ

**ปถุญญาเอเต ปิธิยุยเรติ** ปถุญญาติ: ยา ปถุญญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ฌมมวิจโย สมุมหาทัญญู. ปถุญญาเอเต ปิธิยุยเรติ: ปถุญญา ย เอเต โสตา ปิธิยุยนุติ ปจฺฉิขฺชนุติ น สวณฺติ น อาสวณฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติ. “สพฺเพ สงฺขารรา อนิจฺจา”ติ ชานโต ปสฺสโต ปถุญญา ย เอเต โสตา ปิธิยุยนุติ ปจฺฉิขฺชนุติ น สวณฺติ น อาสวณฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติ. “สพฺเพ สงฺขารรา ทุกฺขา”ติ ชานโต ปสฺสโต ปถุญญา ย เอเต โสตา ปิธิยุยนุติ ปจฺฉิขฺชนุติ น สวณฺติ น อาสวณฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติ. “สพฺเพ ฌมฺมา”<sup>21</sup> อนตฺตา”ติ ชานโต ปสฺสโต ปถุญญา ย เอเต โสตา ปิธิยุยนุติ ปจฺฉิขฺชนุติ น สวณฺติ น อาสวณฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติ. “อวิขฺชาปจฺจยา สงฺขารรา”ติ ชานโต ปสฺสโต ปถุญญา ย เอเต โสตา ปิธิยุยนุติ ปจฺฉิขฺชนุติ น สวณฺติ น อาสวณฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติ. “สงฺขารปจฺจยา วิญฺญานนฺ”ติ ฯเปฯ “วิญฺญานปจฺจยา นามรูปนฺ”ติ ฯเปฯ “นามรูปปจฺจยา สฬายตนนฺ”ติ ฯเปฯ “สฬายตนปจฺจยา ผสฺโส”ติ ฯเปฯ “ผสฺสปจฺจยา เวทนา”ติ ฯเปฯ “เวทนาปจฺจยา ตณฺหา”ติ ฯเปฯ “ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานนฺ”ติ ฯเปฯ “อุปาทานปจฺจยา ภโว”ติ ฯเปฯ “ภวปจฺจยา ชาตี”ติ ฯเปฯ “ชาตีปจฺจยา ชรามรณนฺ”ติ ชานโต ปสฺสโต ปถุญญา ย เอเต โสตา ปิธิยุยนุติ ปจฺฉิขฺชนุติ น สวณฺติ น อาสวณฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติ. “อวิขฺชานิโรธา สงฺขารนิโรโธ”ติ ฯเปฯ “สงฺขารนิโรธา วิญฺญานนิโรโธ”ติ ฯเปฯ “วิญฺญานนิโรธา นามรูปนิโรโธ”ติ ฯเปฯ “นามรูปนิโรธา สฬายตนนิโรโธ”ติ ฯเปฯ “สฬายตนนิโรธา ผสฺสนิโรโธ”ติ ฯเปฯ “ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรโธ”ติ ฯเปฯ “เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรโธ”ติ ฯเปฯ “ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรโธ”ติ ฯเปฯ “อุปาทานนิโรธา ภวนิโรโธ”ติ ฯเปฯ “ภวนิโรธา ชาตินิโรโธ”ติ ฯเปฯ “ชาตินิโรธา ชรามรณนิโรโธ”ติ ชานโต ปสฺสโต ปถุญญา ย เอเต โสตา ปิธิยุยนุติ ปจฺฉิขฺชนุติ น สวณฺติ น อาสวณฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติ. “อิทํ ทุกฺขนฺ”ติ ฯเปฯ “อโยํ ทุกฺขสมฺมุทโย”ติ ฯเปฯ “อโยํ ทุกฺขนิโรโธ”ติ ฯเปฯ “อโยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏฺิปปทา”ติ ชานโต ปสฺสโต ปถุญญา ย เอเต โสตา ปิธิยุยนุติ ปจฺฉิขฺชนุติ น สวณฺติ น อาสวณฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติ. “อิเม ฌมฺมา อาสวา”ติ ฯเปฯ “อโยํ อาสวสมฺมุทโย”ติ ฯเปฯ “อโยํ อาสวนิโรโธ”ติ ฯเปฯ “อโยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏฺิปปทา”ติ ชานโต ปสฺสโต ปถุญญา ย เอเต โสตา ปิธิยุยนุติ ปจฺฉิขฺชนุติ น สวณฺติ น อาสวณฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติ. “อิเม ฌมฺมา อภิญฺเญยฺยา”ติ ฯเปฯ “อิเม ฌมฺมา ปริญฺเญยฺยา”ติ ฯเปฯ “อิเม ฌมฺมา ปหาตพฺพา”ติ ฯเปฯ “อิเม ฌมฺมา ภาเวตพฺพา”ติ ฯเปฯ “อิเม ฌมฺมา สจฺฉิกาทพฺพา”ติ

<sup>21</sup> อ.ม. สงฺขารรา



ชานโต ปัสสโต ปญญาเย เตเต โสตา ปิณฺณนฺติ ปจฺฉิขฺชนฺติ น สวณฺติ น อาสวณฺติ น สนฺทนต์  
 นปฺปวตฺตนฺติ. จนนํ ผสฺสสายตนาณํ สมุทฺทยญฺจ อตฺถกฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทීนฺวญฺจ  
 นิสฺสสรณญฺจ ชานโต ปัสสโต ปญญาเย เตเต โสตา ปิณฺณนฺติ ปจฺฉิขฺชนฺติ น สวณฺติ น อาสวณฺติ  
 น สนฺทนต์ นปฺปวตฺตนฺติ. ปญฺจจนนํ อูปาทานกฺขนฺธานํ สมุทฺทยญฺจ อตฺถกฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ  
 อาทīนฺวญฺจ นิสฺสสรณญฺจ ชานโต ปัสสโต ฯเปฯ จตฺถนํ มหาภูตนาณํ สมุทฺทยญฺจ อตฺถกฺคมญฺจ  
 อสฺสาทญฺจ อาทīนฺวญฺจ นิสฺสสรณญฺจ ชานโต ปัสสโต ฯเปฯ “ยงฺกิลฺลจฺจ ส มุทฺทยธมฺมํ, สพฺพพฺพนฺตํ  
 นิโรธธมฺมํ”ติ ชานโต ปัสสโต ปญญาเย เตเต โสตา ปิณฺณนฺติ ปจฺฉิขฺชนฺติ น สวณฺติ น  
 อาสวณฺติ น สนฺทนต์ นปฺปวตฺตนฺตīติ ปญญาเย เตเต โสตา ปิณฺณนฺติ. เตตนาห ภควา:-

ยานิ โสตานิ โลกสฺมี (อชิตาติ ภควา)

สตี เตสํ นิวารณํ

โสตานํ สํวรํ พุทฺธิ

ปญญาเยเต ปิณฺณนฺติ.

[๕] **ปญญา เจว สตี จาปี (อิจฺจายสฺมา อชิต)**

**นามรูปญฺจ มาริส**

**เอตมฺเม ปุณฺณสฺส ปพฺพุทฺธิ**

**กตฺเถตํ อปรุชฺชตฺติ.**

**ปญญา เจว สตี จาปีติ ปญญาติ:** ยา ปญญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย  
 สลฺลภฺขณา อุลภฺขณา ปจฺจุพลฺภฺขณา ปญฺทิจฺจํ โกสฺลลํ เนปฺปญฺญํ เวทฺทญฺจ จินฺตา อปรวิกรฺชา  
 ภูริ เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชฺชญฺญํ ปโตโท ปญญา ปญฺญินฺทริยํ ปญญาพลํ  
 ปญญาสตุฏฺถํ ปญญาปาสาโท ปญญาอาโลโก ปญญาโสภาโส ปญญาปชฺชิตโต ปญญารตนํ  
 อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. สตีติ: ยา สตี อนุสฺสตี ฯเปฯ สมฺมาสตีติ ปญญา เจว สตี จาปี.  
 อิจฺจายสฺมา อชิต.

**นามรูปญจ มาริส** นามนุติ: จตุตถาโร อรูปโน ขนุธา. รูปนุติ: จตุตถาโร จ มหาภูตา จตุนนญจ มหาภูตานัน อูปาทายรูป. มาริส: ปิยวจนัน ครุวจนัน สคารวสปปติสสาธวจนเมต มาริส นามรูปญจ มาริส.

**เอตมเม ปุณฺณ ปพฺพหิตี** เอตมเมติ: ยํ ปุจฺฉามิ ยํ ยาจามิ ยํ อชฺฌเมสสามิ ยํ ปสาเทมิ. ปุณฺณสฺสิตี ปุจฺฉิตโต ยาจิตโต อชฺฌเมสสิตโต ปสาทิตโต. ปพฺพหิตี พุทฺธิ อากิขฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปญฺญเปหิ วิวราหิ วิภาหิ อุตฺตานิโกโรหิ ปกาเสหิตี เอตมเม ปุณฺณ ปพฺพหิ.

**กตฺเถตํ อปรุชฺฌตฺตี**: กตฺเถตํ นิรุชฺฌตฺตี รูปสมมตฺตี อตฺถํ คจฺฉตฺตี ปฏิปปสฺสสมมตฺตี กตฺเถตํ อปรุชฺฌตฺตี. เตนานห โส พุราหฺมณ:-

ปญฺญา เจว สติ จาปี (อิจฺจายสฺมา อชฺชิต)

นามรูปญจ มาริส

เอตมเม ปุณฺณ ปพฺพหิ

กตฺเถตํ อปรุชฺฌตฺตี.

[๖]

ยเมตํ ปญฺหํ อปุจฺฉิ

อชิตํ ตํ วทามิ เต

ยตถ นามญจ รูปญจ

อเสสํ อปรุชฺฌตฺตี

วิญญานสฺส นิโรธเณ

เอตเถตํ อปรุชฺฌตฺตี.

**ยเมตํ ปญฺหํ อปุจฺฉิตี** ยเมตฺนุติ: ปญฺญญจ สติญจ นามรูปญจ. อปุจฺฉิตี: อปุจฺฉสิ อายาจสิ<sup>22</sup> อชฺฌเมสสิ ปสาเทสสิติ ยเมตํ ปญฺหํ อปุจฺฉิ.

**อชิตํ ตํ วทามิ** เตติ อชิตาติ: ภควา ตํ พุราหฺมณํ นามเนน อาลปติ. ตฺนุติ: ปญฺญญจ สติญจ นามรูปญจ. วทามิตี: ตํ วทามิ อากิขฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปญฺญเปมิ วิวรามิ วิภามิ อุตฺตานิโกโรมิ ปกาเสมิตี อชิตํ ตํ วทามิ เต.

<sup>22</sup> ฉ.ม. ยาจสิ

**ยตุถ นามบญ รูปบญ อเสส อปรุชฌตติ** นามนฺติ: จตุตารโ อรูปโน ขนฺธา. รูปนฺติ: จตุตารโ จ มหาภูตา จตฺตุนฺนบญ มหาภูตานํ อูปาทายรูป. อเสสนฺติ: สพุเพน สพุพํ สพุพถา สพุพํ อเสสํ นิสฺเสสํ ปริยาทายวจนเมตฺ<sup>23</sup> อเสสนฺติ. อปรุชฌตติ: นิรุชฌนฺติ รูปสมฺมตติ อตฺถํ คจฺจนฺติ ปฏิปฺปสฺสสมฺภตฺติ ยตุถ นามบญ รูปบญ, อเสสํ อปรุชฌตติ.

**วิญญานสฺส นิโรธเณ เอตฺถเอตํ อปรุชฌตติ:** โสตาปตฺติมคฺคญฺาณน อภิสงฺขารวิญญานสฺส นิโรธเณ สตฺต ภาเว สฺฐเปตฺวา อนมตคฺเค สํสาเร เย อปรุชฌตติ นามบญ รูปบญ, เอตฺถเอตํ นิรุชฌนฺติ รูปสมฺมตติ อตฺถํ คจฺจนฺติ ปฏิปฺปสฺสสมฺภตฺติ. สกทาคามิมคฺคญฺาณน อภิสงฺขารวิญญานสฺส นิโรธเณ เทว ภาเว สฺฐเปตฺวา ปญฺจสุ ภาเวสุ เย อปรุชฌตติ นามบญ รูปบญ. เอตฺถเอตํ นิรุชฌนฺติ รูปสมฺมตติ อตฺถํ คจฺจนฺติ ปฏิปฺปสฺสสมฺภตฺติ, อนาคามิมคฺคญฺาณน อภิสงฺขารวิญญานสฺส นิโรธเณ เอกํ ภาวํ สฺฐเปตฺวา รูปธตฺตยา วา อรูปธตฺตยา วา เย อปรุชฌตติ นามบญ รูปบญ, เอตฺถเอตํ นิรุชฌนฺติ รูปสมฺมตติ อตฺถํ คจฺจนฺติ ปฏิปฺปสฺสสมฺภตฺติ. อรหตฺตมคฺคญฺาณน อภิสงฺขารวิญญานสฺส นิโรธเณ เย อปรุชฌตติ นามบญ รูปบญ, เอตฺถเอตํ นิรุชฌนฺติ รูปสมฺมตติ อตฺถํ คจฺจนฺติ ปฏิปฺปสฺสสมฺภตฺติ. อรหโต อานุปาทิสฺสาย นิพฺพานธตฺตยา ปรินิพฺพายนฺตสฺส จริมฺวิญญานสฺส นิโรธเณ ปญฺญา จ สติ จ นามบญ รูปบญ, เอตฺถเอตํ นิรุชฌนฺติ รูปสมฺมตติ อตฺถํ คจฺจนฺติ ปฏิปฺปสฺสสมฺภตฺติ วิญญานสฺส นิโรธเณ เอตฺถเอตํ อปรุชฌตติ. เตนหา ภควา:-

|                      |                      |
|----------------------|----------------------|
| ยเมตํ ปญฺหํ อปรุจฺฉิ | อชิต ตํ วทามิ เต     |
| ยตุถ นามบญ รูปบญ     | อเสสํ อปรุชฌตติ      |
| วิญญานสฺส นิโรธเณ    | เอตฺถเอตํ อปรุชฌตติ. |

[๗]                    **เย จ สงฺขาทตฺตมา เส**                    **เย จ เสกฺขา ปุณฺณ อธิ**  
                                  **เตสํ เม นิปโก อิริยํ**                    **ปฺญฺโฐ ปพฺรหฺมิ มาริส.**

**เย จ สงฺขาทตฺตมา เส**ติ: สงฺขาทตฺตมา วุจฺจนฺติ อรหฺนฺโต ขีณาสวา. กิการณฯ สงฺขาทตฺตมา วุจฺจนฺติ อรหฺนฺโต ขีณาสวา? เต สงฺขาทตฺตมา ญฺาตตตฺตมา ตฺลิตตตฺตมา

<sup>23</sup> ฉ.ม. ปริยาทิตยวจนเมตํ

ติริตธมฺมา วิภูตธมฺมา วิภาวิตธมฺมา. “สพฺเพ สงฺขารํ อนิจฺจา”ติ สงฺขาทธมฺมา ญฺาตธมฺมา  
 ตฺลิตธมฺมา ติริตธมฺมา วิภูตธมฺมา วิภาวิตธมฺมา. “สพฺเพ สงฺขารํ ทุกฺขา”ติ สงฺขาทธมฺมา  
 ๔เปฯ “สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา”ติ สงฺขาทธมฺมา ๔เปฯ “อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารํ”ติ สงฺขาทธมฺมา  
 ๔เปฯ “ยงฺกิลฺลิจิ สมฺมยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺนํ”ติ สงฺขาทธมฺมา ญฺาตธมฺมา ตฺลิตธมฺมา  
 ติริตธมฺมา วิภูตธมฺมา วิภาวิตธมฺมา. อถว เตสํ ขนฺธํ สงฺขาตา ธาตุโย สงฺขาตา  
 อายตนา นิ สงฺขาตา คติโย สงฺขาตา อูปตฺติโย สงฺขาตา ปฏิสนฺธิ สงฺขาตา ภวํ สงฺขาตา  
 สํสารา สงฺขาตา วจฺฉา สงฺขาตา. อถว เต ขนฺธปริยญฺเต จฺฐิตา ธาตุปริยญฺเต จฺฐิตา  
 อายตนปริยญฺเต จฺฐิตา คติปริยญฺเต จฺฐิตา อูปตฺติปริยญฺเต จฺฐิตา ปฏิสนฺธิปริยญฺเต จฺฐิตา  
 ภวปริยญฺเต จฺฐิตา สํสาร์ปริยญฺเต จฺฐิตา วจฺฉาปริยญฺเต จฺฐิตา อนฺติเม ภเว จฺฐิตา อนฺติเม สมฺมสุสเย  
 จฺฐิตา อนฺติมเทหธฺรา อรหฺนฺโต.

เตสํ จายํ ปจฺจิมโก

จริไมยํ สมฺมสุสโย

ชาติมรณสํสาร์

นตฺถิ เนสํ ปฺนพฺภาวติ.

ตํการณํ สงฺขาทธมฺมา วุจฺจนฺติ อรหฺนฺโต ชีณาสวาทิ. เป ๑ สงฺขาทธมฺมา เส เป ๑  
 เสกฺขา ปุณฺณ อิตฺถิ เสกฺขาติ: กิการณํ วุจฺจนฺติ เสกฺขา? สิกฺขนฺตํติ เสกฺขา. กิ สิกฺขนฺติ? อธิสสิมฺปิ  
 สิกฺขนฺติ อธิจิตฺตมฺปิ สิกฺขนฺติ อธิปญฺญมฺปิ สิกฺขนฺติ.

กตมา ๑ อธิสสิลสิกฺขา? อธิ ภิกฺขุ สึลวํ โหติ ปาติโมกฺขสํวรํวโร วิหฺรติ  
 อจฺจวโรสมฺปนฺโน อณฺมตฺเตสํ วชฺเชสํ ภยทสฺสาวิ, สมายาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสํ ขุทฺทโกปิ  
 สึลกฺขนฺโธ มหฺนฺโตปิ สึลกฺขนฺโธ, สึลํ ปติฏฺฐา อาทิ จรณํ สํยโม สํวโร มุขํ ปมุขํ กุสลาณํ ธมฺมานํ  
 สมฺมาปตฺติยา. อยํ อธิสสิลสิกฺขา.

กตมา ๑ อธิจิตฺตสิกฺขา? อธิ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อภุสฺเสหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ  
 สวิจาร์ วิเวกํ ปิตฺตํ ปฐมํ ฌานํ... ทุตฺติยํ ฌานํ... ตตฺติยํ ฌานํ... จตฺตํ ฌานํ อูปสมฺปชฺช  
 วิหฺรติ. อยํ อธิจิตฺตสิกฺขา.

กตมา จ อธิปญญาสิกขา? อธิ ภิกขุ ปญญวา โหติ อุทฺยตฺถคามินิยา ปญญาย  
สมนฺนาโคโต อริยาย นิพฺเพทิกาย สมฺมาทฺถกฺขกฺขคามินิยา. โส “อิทํ ทฺถกฺขณํ”ติ ยถาภูตํ  
ปชานาติ. “อโย ทฺถกฺขสมุทโย”ติ... “อโย ทฺถกฺขนิโรธो”ติ... “อโย ทฺถกฺขนิโรธคามินี ปฏฺวิปทา”ติ  
ยถาภูตํ ปชานาติ. “อิมํ อาสวํ”ติ... “อโย อาสวสมุทโย”ติ... “อโย อาสวนิโรธो”ติ... “อโย  
อาสวนิโรธคามินี ปฏฺวิปทา”ติ ยถาภูตํ ปชานาติ. อโย อธิปญญาสิกขา. อิมํ ติสฺโส สิกฺขาโย  
อวชฺชชฺชชฺชชฺช สิกฺขณฺติ. ชานนฺตํ สิกฺขณฺติ. ปสฺสชฺชชฺช สิกฺขณฺติ. จิตฺตํ อธิปญฺญชฺชชฺช สิกฺขณฺติ.  
สทฺถาย อธิมฺจฺจชฺชชฺช สิกฺขณฺติ. วิริยํ ปคฺคณฺชชชฺช สิกฺขณฺติ. สตี อธิปญฺญชฺชชฺช สิกฺขณฺติ. จิตฺตํ  
สมาทนฺชชชฺช สิกฺขณฺติ. ปญฺญาย ปชานนฺชชชฺช สิกฺขณฺติ. อภินฺนชฺชชฺชช อภิชานนฺชชช สิกฺขณฺติ.  
ปริณฺณชฺชชชช ปริชานนฺชชช สิกฺขณฺติ. ปหาตพฺพํ ปชชชชช สิกฺขณฺติ. ภาเวตพฺพํ ภาเวตชชช  
สิกฺขณฺติ. สจฺจิกาทพฺพํ สจฺจิกโรนฺชชช สิกฺขณฺติ จรณฺติ อจฺจรณฺติ สมจฺจรณฺติ สมทาย วตฺตชชช.  
ตํการณํ วุจฺจชชช สิกฺขา. ปุณฺณติ: พหฺก. เอเต สิกฺขา โสตาปณฺนา จ ปฏฺวิปณฺนา จ  
สทฺถคามินิ จ ปฏฺวิปณฺนา จ อนาคามินิ จ ปฏฺวิปณฺนา จ อรหณฺโต จ ปฏฺวิปณฺนา จ.

อิธาคติ: อิมิสฺสา ทิฏฺฐิยา อิมิสฺสา ชนฺติยา อิมิสฺสา รุจฺจยา อิมิสฺมํ อาทาเย อิมิสฺมํ ฐมฺเม  
อิมิสฺมํ วินเย อิมิสฺมํ ฐมฺมวินเย อิมิสฺมํ ปาวจเน อิมิสฺมํ พุรหฺมจฺจเย อิมิสฺมํ สตฺถสฺสเน อิมิสฺมํ  
อตุตฺถาเว อิมิสฺมํ มนฺสฺสโลเกติ เย จ สิกฺขา ปุณฺณ อธิ.

เตสํ เม นิปโก อิริยํ, ปุณฺณํ ปพฺพหิ มาริสฺสาคติ: ตฺวํปิ นิปโก ปณฺทิตฺโต ปญฺญวา พุทฺธิมา  
ญาณํ วิภาวี เมธาวี. เตสํ สงฺฆาตธมฺมานนฺจ สิกฺขชานนฺจ อิริยํ จิริยํ วุตฺตํ ปวตฺตํ อจฺจํ โคจฺจํ  
วิหารํ ปฏฺวิปทํ. ปุณฺณํ: ปุณฺณํ<sup>24</sup> ปุจฺจิตฺโต ยาจิตฺโต อชฺชเมสฺสิตฺโต ปสาทิตฺโต. ปพฺพหิ: พุทฺธิ อาจิกฺขาหิ  
เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปญฺญเปหิ วิวรหิ วิชชหิ อุตฺตตานิกโรหิ ปกาเสหิ. มาริสฺสาคติ: ปิยวจฺนํ  
ครุวจฺนํ สคาวรสฺสปฺปติสฺสทฺทวจฺนเมตํ มาริสฺสาคติ เตสํ เม นิปโก อิริยํ, ปุณฺณํ ปพฺพหิ มาริสฺ. เต  
นาห โส พุรหฺมณฺ:

เย จ สงฺฆาตธมฺมา เส

เย จ สิกฺขา ปุณฺณ อธิ

เตสํ เม นิปโก อิริยํ

ปุณฺณํ ปพฺพหิ มาริสฺสาคติ.

<sup>24</sup> อ.ม. อโย ปาโฐ นตฺถิ



ปฺลิตฺตฺตฺตฺตฺตฺต<sup>๒๗</sup> อคฺคิโต อคฺคิโต อมฺจุจฺจิตฺโต อนฺชฺโณปฺนโน<sup>๒๘</sup> วิตฺเคโธ วิคฺตฺเคโธ จตฺตฺเคโธ  
 วนฺตฺเคโธ มุตฺตฺเคโธ ปฺหีนฺเคโธ ปฏฺนิสฺสํมฺมฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส  
 มุตฺตฺตราโค ปฺหีนฺตราโค ปฏฺนิสฺสํมฺมฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส  
 อตฺตฺตนา วิหเรยฺยาติ กาเมสฺสุ นาภิกิขฺตฺตฺตฺต.

**มนสํนาวิโล สียาติ** มโนติ: ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ ทฬํ ปณฺทํ มโน มนายตํ  
 มนินฺทริยํ วิญฺญานํ วิญฺญานกฺขนฺโธ ตชฺชา มโนวิญฺญานธาตฺ. กายทฺทฺจฺจิตฺเตน จิตฺตํ อาริํ  
 โหติ ลฺลิตํ เอริํ ฆมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺม  
 โทเสน... โมเหเน... โกเหเน... อฺปนาเหเน... มกฺเขเน... ปฟฺฟาเสน... อิสฺสํสํ... มจฺจฺจฺจเณ... มายาย  
 ... สํสํสํสํสํสํ... ฌมฺมฺมฺม... สํมฺมฺม... มาเนเน... อติมาเนเน... มเทเน... ปมาเทเน...  
 สพฺพกิลฺลเสหิ... สพฺพทฺทฺจฺจิตฺเตหิ... สพฺพทฺทฺเทหิ<sup>๒๙</sup>... สพฺพปรีฟฺฟาเหหิ... สพฺพสฺสนฺตาเปหิ...  
 สพฺพากุสฺสํลลํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํ  
 มนสํนาวิโล สียาติ: จิตฺเตน อนาวิโล สียา อลฺลิตํ อเนริโต อฆมฺมฺมฺมฺมฺม  
 ฐปฺสนฺโต อาริํลเก กิลฺลเส ชฺเหยฺย ปชฺเหยฺย วิโนทฺเหยฺย พฺยณฺตํกเรยฺย อนภาวํคเมยฺย,  
 อาริํลเกหิ กิลฺลเสหิ จ อารโต วิริโต ปฏฺวิริโต นิกฺขนฺโต นิสฺสํมฺมฺมฺม ฐปฺสนฺโต วิปฺปมฺมฺม  
 วิสฺสํมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺม  
 วิสฺสํมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺมฺม

**กุสโล สพฺพธมฺมานนฺติ:** “สพฺเพ สงฺขารํ อนิจฺจา”ติ กุสโล สพฺพธมฺมานํ, “สพฺเพ  
 สงฺขารํ ทฺทฺชา”ติ กุสโล สพฺพธมฺมานํ, “สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา”ติ กุสโล สพฺพธมฺมานํ,  
 “อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารํ”ติ กุสโล สพฺพธมฺมานํ ฯเปฯ “ยงฺกิลฺลํ สมฺมฺมฺม, สพฺพนฺตํ  
 นิโรธธมฺม”ติ กุสโล สพฺพธมฺมานํ. เอวํปิ กุสโล สพฺพธมฺมานํ.

<sup>๒๗</sup> น.ม. ปฺลิตฺตฺตฺตฺต

<sup>๒๘</sup> น.ม. อนฺชฺโณปฺนโน

<sup>๒๙</sup> น.ม. สพฺพทฺทาเหหิ





อปเรหิปี จตุหิ การณหิ สโต: สติยา สมณฺนาคตตฺตา สโต, สติยา วสิตตฺตา สโต, สติยา ปาคุณฺณฺณ สมณฺนาคตตฺตา<sup>34</sup> สโต, สติยา อปฺจุจโรหณตฺยา สโต.

อปเรหิปี จตุหิ การณหิ สโต: สติยา สมณฺนาคตตฺตา สโต, สมนฺตตฺตา สโต, สมนิตตฺตา สโต, สมนตมฺมสมณฺนาคตตฺตา สโต. พุทฺธานุสฺสติยา สโต, ฌมฺมานุสฺสติยา สโต. สํฆานุสฺสติยา สโต. สีสฺยานุสฺสติยา สโต. จาคานุสฺสติยา สโต. เทวตานุสฺสติยา สโต. อานาปานุสฺสติยา สโต. มรณสฺสติยา สโต. กายคตาสติยา สโต. อูปสมานุสฺสติยา สโต. ยาสติ ฯเปฯ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌมฺโก เอกายนมฺโก. อโย วุจฺจติ สติ. อิมาย สติยา อูปโต โหติ สมฺเปโต อูปาคโต สมฺปาคโต อูปปฺโน สมฺปปฺโน สมณฺนาคโต, โส วุจฺจติ สโต. ภิกฺขุติ: สตฺตฺนํ ฌมฺมานํ ภินฺนตฺตา ภิกฺขุ. สกฺกายทิฏฺฐิ ภินฺนา โหติ. วิจิจฺจฺฉา ภินฺนา โหติ. สีสฺยพฺตปรามาโส ภินฺโน โหติ. ราโค ภินฺโน โหติ. โทโส ภินฺโน โหติ. โมโห ภินฺโน โหติ. มาโน ภินฺโน โหติ. ภินฺนา โหติ ปาปกา อกฺุสลา ฌมฺมา สงฺกิลฺลิกา โปนฺนพฺภาวิกา<sup>35</sup> สทฺธา ทฺกฺขวิปากา อายตฺติ ชาตฺตฺชวามรณฺนียา.

ปชฺเชน กเตน อตฺตนา (สภฺยาติ ภควา)

ปรินิพฺพานคโต วิติณฺณกฺโข

วิภวญฺจ ภวญฺจ วิปฺปหาย

วุสฺสิตวา ชีณฺปนฺนพฺภาโว ส ภิกฺขุติ.

**สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเชติ:** สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเช, สโต คจฺเญยฺ. สโต ติฏฺฐเญยฺ. สโต นิสีเทยฺ. สโต เสยฺยํ กปฺเปยฺ. สโต อภิกฺกเมยฺ. สโต ปฏฺกเมยฺ. สโต อาโลเกยฺ. สโต วิโลเกยฺ. สโต สมฺมิญฺเชยฺ.<sup>36</sup> สโต ปสาเรยฺ. สโต สงฺฆาปฏิปตฺตจิวฺ ฐาเรยฺ. สโต จเรยฺ วิหเรยฺ อิริเยยฺ วตฺเตยฺ ปาเลยฺ ยเปยฺ ยปาเปยฺยติ สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเช. เตนานฺ ภควา:-

<sup>33</sup> ฉ.ม. อสมฺมุฏฺฐตฺตา

<sup>34</sup> ก. ปาคุณฺณตฺยา

<sup>35</sup> ฉ.ม. โปนฺนภิกฺกา

<sup>36</sup> ฉ.ม. สมิญฺเชยฺ

กาเมสุ นาภิกิษุณเอย มนसानาวิโล สียา  
 กุสโล สพุพณฺมานํ สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเชติ.

สห คาถาปริโยสํนา เย เต พุราหุมนน สทุธิ เอกจฺจนฺทา เอกปฺปโยคา  
 เอกาธิปฺปายา เอกวาสนวาสิตา, เตสํ อเนกปาณสหสุสํนํ วิรชํ วีตมลํ ฌมฺมจกฺขํ อุตฺปาที  
 “ยงฺกิลฺลิจิ สมุทฺยธมฺมํ, สพุพณฺตํ นิโรธธมฺน”ติ. ตสฺส พุราหุมนสฺส อนฺุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ  
 วิมฺบุจฺจิ. สห อรหตฺตปฺปตฺตา อชินฺชฎาวกจฺจโรตฺตมกมฺมกฺขลฺลเกสา จ มสฺส จ อนฺุตรหิตา,  
 ภณฺุทฺทกาสาวยวตฺถวสนโน สงฺฆาปฏิปตฺตจฺจวรรโร อนฺุวตฺถปฏิปตฺติยา ปณฺุชฺลโก ภควนฺุตํ  
 นมสฺสสมาโน นิสินฺโน โหติ “สตุถา เม ภนฺุเต ภควา สาวโกหมสฺมี”ติ.

อชิตมาณวปฺจุฉานิทฺเทโส ปฐฺโม.

-----

## ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ ว่าด้วยปัญหาของอชิตมาณพ

[๑] (ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้)

โลกถูกอะไรเล่าหุ้มห่อไว้  
เพราะเหตุไรเล่า โลกจึงไม่สโต  
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกว่า  
อะไรเป็นเครื่องฉาบทาโลกนั้นไว้  
อะไรเล่า เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น (๑)

คำว่า **โลก** ในคำว่า **โลกถูกอะไรเล่าหุ้มห่อไว้** ได้แก่ โลกนรก โลกกำเนิดไตรภพ  
โลกในแปดวิสัย มนุษยโลก เทวโลก<sup>37</sup> ชันธุโลก ชาติโลก<sup>38</sup> อายตนโลก<sup>39</sup> โลกนี้ โลกหน้า

<sup>37</sup> **เทวโลก** คือโลกของหมู่เทพในสวรรค์ชั้นกามาวจรทั้ง ๖ เป็นภพที่มีอารมณ์เลิศ โลกที่มีแต่ความสุข แต่ยังเกี่ยวข้องกับกามอยู่ ได้แก่ (๑) จาตุมหาราชิกา สวรรค์ที่ทำมาหาราชทั้ง ๔ ปกครองอยู่ (ท้าวธตรฐ จอมคนธรรพครองทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหกจอมกุมภันทรครองทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์จอมนาครครองทิศตะวันตก ท้าวกุเวรหรือเวสวัณจอมยักษ์ครองทิศเหนือ) (๒) ดาวดึงส์ แดนที่อยู่แห่งเทพ ๓๓ มีท้าวสักกะ เป็นจอมเทพ (๓) ยามา แดนที่อยู่แห่งเทพผู้ปราศจากทุกข์ มีท้าวสุยามาเป็นจอมเทพ (๔) ดุสิต แดนที่อยู่แห่งเทพผู้เฝ้าด้วยสิริสมบัติของตน มีท้าวสันดุสิตเป็นจอมเทพ (๕) นิมมานรดี แดนแห่งเทพผู้มีความยินดีในการนมรมิต มีท้าวสุนิมมิตเป็นจอมเทพ (๖) ปรนิมมิตวสวัตดี แดนที่อยู่แห่งเทพ ผู้ยังอำนาจให้เป็นไปในสมบัติที่ผู้อื่นนมรมิต คือ เสวยสมบัติที่พวกเทพอื่นนมรมิตให้ มีท้าววสวัตดีเป็นจอมเทพ (ดูเทียบ ส.ม.(ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๖๑๗-๖๑๘)

<sup>38</sup> **ชาติโลก** หมายถึงชาติ ๑๘ คือสิ่งที่ทรงสภาวะของตนเองอยู่ ตามที่เหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้นเป็นไปตาม ธรรมเนียม คือกำหนดแห่งธรรมดา ไม่มีผู้สร้าง ผู้บันดาล และมีรูปลักษณะ กิจ อาการเป็นแบบจำเพาะตัว อันพึงกำหนดเอาเป็นหลักได้แต่ละอย่าง ๆ ได้แก่ (๑) จักขุชาติ ชาติคือจักขุประสาท (๒) รูปชาติ ชาติคือรูปารมณ (๓) จักขุวิญญาณชาติ ชาติคือจักขุวิญญาณ (๔) โสตรชาติ ชาติคือโสตรประสาท (๕) สัททชาติ ชาติคือสัททารมณ (๖) โสตวิญญาณชาติ ชาติคือโสตวิญญาณ (๗) ฆานชาติ ชาติคือฆานประสาท (๘) คันธชาติ ชาติคือคันธารมณ (๙) ฆานวิญญาณชาติ ชาติคือฆานวิญญาณ (๑๐) ชิวหาชาติ ชาติคือชิวหาประสาท (๑๑) รสชาติ ชาติคือรสารมณ (๑๒) ชิวหาวิญญาณชาติ ชาติคือชิวหาวิญญาณ (๑๓) กายชาติ ชาติ คือกายประสาท (๑๔) โณภูตัพพชาติ ชาติคือโณภูตัพพารมณ (๑๕) กายวิญญาณชาติ ชาติคือกายวิญญาณ (๑๖) มโนชาติ ชาติคือมโน (๑๗) ธัมมชาติ ชาติคือธรรมารมณ (๑๘) มโนวิญญาณชาติ ชาติคือมโนวิญญาณ (ดูเทียบ อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๘๓-๑๘๔/๑๔๒-๑๔๖)

<sup>39</sup> **อายตนโลก** หมายถึงอายตนนะ ๑๒ คือ (สิ่งที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้ แดนต่อหรือแดนเกิดแห่งความรู้) อายตนะภายใน ๖ ได้แก่ (๑) ตา (๒) หู (๓) จมูก (๔) ลิ้น (๕) กาย (๖) ใจ และอายตนะ ภายนอก ๖ ได้แก่ (๑) รูป (๒) เสียง (๓) กลิ่น (๔) รส (๕) โณภูตัพพะ (๖) ธรรมารมณ ทั้ง ๖ นี้ เรียกทั่วไปว่า อารมณ ๖ คือเป็นสิ่งสำหรับให้จิตยึดหน่วง (ดูเทียบ อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๕๔-๑๖๗/๑๑๒-๑๑๘)

พรหมโลก เทวโลก นี่ ตรัสเรียกว่า โลก โลกนี้ ถูกอะไรโอบล้อม หุ้มห่อ คือ ห้อมล้อม  
ครอบคลุม ปกคลุม บดบังไว้ รวมความว่า โลกถูกอะไรเล่าหุ้มห่อไว้

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้** เป็นบทสนธิ เป็นคำเชื่อมบท เป็นคำ  
ที่ทำบทให้บริบูรณ์ เป็นความสัมพันธ์แห่งอักษร เป็นความสละสลวยแห่งพยัญชนะ คำว่า  
ดังนี้ นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า **ท่าน** นี้  
เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง

คำว่า **อชิตะ** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น คือ เป็นการกล่าวถึง การขนานนาม การ  
บัญญัติ ชื่อที่เรียกกัน ชื่อ การตั้งชื่อ ชื่อที่ตั้งให้ ภาษา พยัญชนะ ชื่อเรียกเฉพาะ รวมความ  
ว่า ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้

คำว่า **เพราะเหตุไรเล่า โลกจึงไม่สดใส** อธิบายว่า เพราะเหตุไร โลกจึงไม่สดใส  
คือ ไม่ส่องสว่าง ไม่แผดแสง ไม่รุ่งโรจน์ ไม่แจ่มชัด ไม่ปรากฏชัด รวมความว่า เพราะเหตุไร  
เล่า โลกจึงไม่สดใส

คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอกว่าอะไรเป็นเครื่องฉาบทาโลกนั้นไว้** อธิบาย  
ว่า อะไรเป็นเครื่องฉาบทา คือ เกี่ยวข้อง ผูกพัน ทำให้โลกนี้เศร้าหมอง โลกถูกอะไรฉาบ ทา  
ได้ ทำให้หมองมัว หมองคล้ำ เปดเปื้อน คละเคล้า เกะติด เกี่ยวพัน พัวพันไว้ ขอพระองค์  
โปรดตรัส คือโปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศ รวม  
ความว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอกว่าอะไรเป็นเครื่องฉาบทาโลกนั้นไว้

คำว่า **อะไรเล่า เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น** อธิบายว่า อะไรเป็นภัย เป็นภัยใหญ่ คือ  
เป็นเครื่องบีบคั้น เป็นสิ่งกระทบกระทั่ง เป็นอันตราย เป็นอุปสรรคของโลกนั้น รวมความว่า  
อะไรเล่าเป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์นั้น จึงกล่าวว่า

(ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้)

โลกถูกอะไรเล่าหุ้มห่อไว้

เพราะเหตุไรเล่า โลกจึงไม่สดใส

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกว่า

อะไรเป็นเครื่องฉาบทาโลกนั้นไว้

อะไรเล่า เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น

[๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อชิตะ)

**โลกถูกอวิชชาหุ้มห่อไว้**  
**โลกไม่สดใสเพราะความตระหนี่และความประมาท**  
**เราเรียกความอยากว่าเป็นเครื่องฉาบทาโลกไว้**  
**ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น (๒)**  
**ว่าด้วยอวิชชา**

คำว่า **โลกถูกอวิชชาหุ้มห่อไว้** อธิบายว่า

คำว่า **อวิชชา** ได้แก่ ความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในทุกขสมุทัย ความไม่รู้ในทุกขนิโรธ ความไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความไม่รู้ในส่วนอดีต ความไม่รู้ ในส่วนอนาคต ความไม่รู้ในส่วนอดีตและอนาคต ความไม่รู้ในปฏิจลสมุปบาทว่าเพราะธรรมนี้เป็นปัจจัย ธรรมนี้จึงมี ความไม่รู้ ความไม่เห็น ความไม่ตรัสรู้ ความไม่รู้โดยสมควร ความไม่รู้ตามเป็นจริง ความไม่แทงตลอด ความไม่ถือเอาโดยถูกต้อง ความไม่หยั่งลงโดยรอบคอบ ความไม่พินิจ ความไม่พิจารณา ความไม่ทำให้ประจักษ์ ความทราบบัญญา ความโง่เขลา ความไม่รู้ชัด ความหลง ความลุ่มหลง ความหลงใหล อวิชชา โสกะคืออวิชชา โยคะคืออวิชชา อนุสัยคืออวิชชา ปริยฐานคืออวิชชา ข่ายคืออวิชชา อกุศลมูลคือโมหะ นี้ ตรัสเรียกว่า อวิชชา<sup>40</sup>

คำว่า **โลก** ได้แก่ โลกนรก โลกกำเนิดเดรัจฉาน โลกในเปตวิสัย มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ธาตุโลก อายตนโลก โลกนี้ โลกหน้า พรหมโลก เทวโลก นี้ ตรัสเรียกว่า โลก

โลกนี้ถูกอวิชชาที่โอบล้อม หุ้มห่อ คือ ห้อมล้อม ครอบคลุม ปกคลุม บดบังไว้ รวมความว่า โลกถูกอวิชชาหุ้มห่อไว้

คำว่า **อชิตะ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

**อธิบายคำว่า ภควา**

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ

อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่า**พระผู้มีพระภาค** เพราะทรงทำลายราคะได้แล้ว

ชื่อว่า**พระผู้มีพระภาค** เพราะทรงทำลายโทสะได้แล้ว

ชื่อว่า**พระผู้มีพระภาค** เพราะทรงทำลายโมหะได้แล้ว

ชื่อว่า**พระผู้มีพระภาค** เพราะทรงทำลายมานะได้แล้ว

<sup>40</sup> ดูเทียบ อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๑๐๖/๓๑๒



อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งสติปัฏฐาน ๔ สัมมปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งตถาคตพลญาณ<sup>๔๘</sup> ๑๐ เวสาร์ชชญาณ<sup>๔๙</sup> ๔ ปฏิสัมภิทา<sup>๕๐</sup> ๔ อภิญญา<sup>๕๑</sup> ๖ พุทธธรรม<sup>๕๒</sup> ๖ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

พระนามว่า พระผู้มีพระภาค นี้ มิใช่พระชนนีทรงตั้ง มิใช่พระชนกทรงตั้ง มิใช่พระภาคาทรงตั้ง มิใช่พระภคินีทรงตั้ง มิใช่มิตรและอำมาตย์ตั้ง มิใช่พระญาติและผู้ร่วมสายโลหิตทรงตั้ง มิใช่สมณพราหมณ์ตั้ง มิใช่เทวดาตั้ง

งาม หมายถึงซากศพในสภาพต่าง ๆ ๑๐ อย่าง คือ (๑) ซากศพที่เน่าพอง (๒) ซากศพที่มีสีเขียว (๓) ซากศพที่มีน้ำเหลืองไหล (๔) ซากศพที่ขาดกลางตัว (๕) ซากศพที่สัตว์กัดกินแล้ว (๖) ซากศพ ที่มีมือเท้าศีรษะขาด (๗) ซากศพที่ถูกสับ ฟัน เป็นท่อน ๆ (๘) ซากศพที่มีโลหิตไหลอยู่ (๙) ซากศพ ที่มีตัวหนอนคลาคล่ำไปอยู่ (๑๐) ซากศพที่ยังเหลืออยู่แต่ร่างกระดูก (วิสุทฺธิ.(บาลี) ๑/๑๐๒/๑๙๔)

<sup>๔๘</sup> **ตถาคตพลญาณ ๑๐** หมายถึงพระญาณอันเป็นกำลังของพระตถาคต ๑๐ ประการ ที่ทำให้พระองค์บันลือสีหนาทประกาศพระศาสนาได้มั่นคง คือ (๑) ฐานฐานญาณ ปริชายังรู้กฎธรรมชาติเกี่ยวกับขอบเขตและขีดขั้นของสิ่งทั้งหลาย (๒) กัมมวิปากญาณ ปริชายังรู้ผลของกรรม (๓) สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ ปริชายังรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่คติทั้งปวง หรือสู่ประโยชน์ทั้งปวง (๔) นานาธาตุ-ญาณ ปริชายังรู้สภาวะของโลกอันประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ เป็นอเนก (๕) นานาธมฺมคติญาณ ปริชายังรู้ธรรมาศัยเป็นต้นของสัตว์ทั้งหลาย (๖) อินทริยปโรปริยัตตญาณ ปริชายังรู้ความยิ่งหย่อนแห่งอินทริยของสัตว์ทั้งหลาย (๗) ฌานาทิสังกิเลสชาติญาณ ปริชายังรู้ความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว เป็นต้น (๘) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ปริชายังรู้ภพที่เคยอยู่ในหนหลังได้ (๙) จุตูปปาตญาณ ปริชายังรู้จุดและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย (๑๐) อาสวักขยญาณ ปริชายังรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย (อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๑/๔๓-๔๗)

<sup>๔๙</sup> **เวสาร์ชชญาณ ๔** คือพระญาณอันเป็นเหตุให้ทรงแก้หลักคำ ไม่ครั้นคร้าม ได้แก่ (๑) สัมมาสัมพุทธ-ปฏิญญา (๒) ชีณาสวปฏิญญา (๓) อันตรายิกธัมมวาทะ (๔) นิยานิกธัมมเทศนา (ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๐/๑๔๘-๑๕๐)

<sup>๕๐</sup> **ปฏิสัมภิทา ๔** หมายถึงปัญญาแตกฉาน ๔ อย่าง คือ (๑) อัตถปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในอรรถ ปริชาแจ้งในความหมาย (๒) ธัมมปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในธรรม ปริชาแจ้งในหลัก (๓) นิรุตติ-ปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในนิรุตติ ปริชาแจ้งในภาษา ศัพท์ ถ้อยคำบัญญัติ (๔) ปฏิภาณปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ ปริชาแจ้งในความคิดทวนการ มีไหวพริบ (อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗๒/๒๗๓-๒๗๔)

<sup>๕๑</sup> **อภิญญา ๖** คือความรู้ยิ่งยวด ได้แก่ (๑) อิทธิวิ ความรู้ทำให้แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ (๒) ทิพฺพโสด-ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์ (๓) เจตปริยญาณ ญาณที่ทำให้กำหนดใจคนอื่นได้ (๔) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้ (๕) ทิพฺพจักขุ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์ (๖) อาสวักขยญาณ ญาณที่ทำให้อาสวะ สิ้นไป ๕ ข้อแรกเป็นโลกียะ (โลกียอภิญญา) ข้อสุดท้ายเป็นโลกุตตระ (ที.ส. (ไทย) ๙/๒๓๔-๒๔๘/๗๙-๘๖)

<sup>๕๒</sup> **พุทธธรรม ๖** หมายถึงพระปัญญาจักขุของพระพุทธเจ้า ที่ทรงทราบกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมทั้งหมด เป็นต้น (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๕๐/๒๖๖) และดูรายละเอียดข้อ ๘๕ หน้า ๓๐๑-๓๐๓ ในเล่มนี้

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นวิโมกขันติกนาม (พระนามในลำดับการ  
บรรลุลหัตตผล) เป็นสัจฉิกาบัญญัติ (บัญญัติที่เกิดเพราะทรงรู้แจ้งอหัตตผล)  
ของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย พร้อมกับการบรรลुพระสัมพัตญาณุตตญาณ ที่  
โคณฑันโพธิ์ รวมความว่า พระผู้มีพระภาค ตรัสตอบว่า อชิตะ

### ว่าด้วยความตระหนี่ ๕ อย่าง

คำว่า **โลกไม่สดใสเพราะความตระหนี่และความประมาท** อธิบายว่า

มัจฉริยะ ๕ อย่าง เรียกว่า ความตระหนี่ คือ

๑. อาวาสมัจฉริยะ (ความตระหนี่ที่อยู่)
๒. กุลมัจฉริยะ (ความตระหนี่ตระกูล)
๓. ลาภมัจฉริยะ (ความตระหนี่ลาภ)
๔. วัณณมัจฉริยะ (ความตระหนี่วรรณะ)
๕. ธัมมมัจฉริยะ (ความตระหนี่ธรรม)

ความตระหนี่ กิริยาที่ตระหนี่ ภาวะที่ตระหนี่ ความเห็นแก่ได้ ความถี่เหนียว ความที่  
จิตเจ้าบรื้อน(ในการให้) ความที่จิตหวงแหนเห็นปานนี้ นี้ ตรัสเรียกว่า ความตระหนี่

อีกนัยหนึ่ง ความตระหนี่ชั้นก็ดี ความตระหนี่ธาตุก็ดี ความตระหนี่อายตนะก็ดี  
ความมุ่งแต่จะได้ก็ดี นี้ ก็เรียกว่า ความตระหนี่

ขอกล่าวถึงความประมาท ความปล่อยจิตไปหรือการเพิ่มพูนความปล่อยจิตไปใน  
กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต หรือในกามคุณ ๕ อย่าง การทำโดยไม่เคารพ การทำที่ไม่ให้  
ติดต่อกัน การทำที่ไม่มั่นคง ความประพฤติด้อย่อน ความทอดทิ้งฉันทะ ความทอดทิ้งธุระ  
ความไม่เสพ ความไม่เจริญ ความไม่ทำให้มาก ความตั้งใจไม่จริง ความไม่หมั่นประกอบ  
ความประมาทในการเจริญกุศลธรรมทั้งหลาย ชื่อว่าความประมาท ความประมาท กิริยาที่  
ประมาท ภาวะที่ประมาทมีลักษณะเช่นว่านี้ นี้ ตรัสเรียกว่า ความประมาท

คำว่า **โลกไม่สดใสเพราะความตระหนี่และความประมาท** อธิบายว่า โลกไม่  
สดใส คือ ไม่ส่องสว่าง ไม่แผดแสง ไม่รุ่งโรจน์ ไม่แจ่มชัด ไม่ปรากฏชัดเพราะความตระหนี่  
และความประมาทนี้ รวมความว่า โลกไม่สดใสเพราะความตระหนี่และความประมาท



## ว่าด้วยตัณหา

คำว่า **เราเรียกความอยากว่าเป็นเครื่องฉาบทาโลกไว้** อธิบายว่า ตัณหา ตรัสเรียกว่า ความอยาก ได้แก่ ความกำหนด ความกำหนดนัก ความคล้อยตามอารมณ์ ความยินดี ความเพลิดเพลิน ความกำหนดด้วยอำนาจความเพลิดเพลิน ความกำหนดนักแห่งจิต ความอยาก ความสยบ ความหมกมุ่น ความหื่น ความหื่นกระหาย ความข้องอยู่ ความจมอยู่ ธรรมชาติที่ทำให้พลุกพล่าน ธรรมชาติที่หลอกลวง ธรรมชาติที่ยังสัตว์ให้เกิด ธรรมชาติที่ยังสัตว์ให้เกิดพร้อม ธรรมชาติที่ร่อยรัด ธรรมชาติที่มีช้ำย ธรรมชาติที่กำซาบใจ ธรรมชาติที่ชานไป ธรรมชาติดุจเส้นด้าย ธรรมชาติที่แผ่ไป ธรรมชาติที่ประมวณมา ธรรมชาติที่เป็นเพื่อน ความคั่นหา ตัณหาที่นำพาไปสู่ภพ ตัณหาจุจปา ตัณหาจุจปาทีบ ความเซยชิด ความเยื้อใย ความหวังใย ความผูกพัน ความหวัง กิริยาที่หวัง ภาวะที่หวัง ความหวังในรูป ความหวังในเสียง ความหวังในกลิ่น ความหวังในรส ความหวังในโณฏฐัพพะ ความหวังในลาภ ความหวังในทรัพย์ ความหวังในบุตร ความหวังในชีวิต ธรรมชาติที่กระชับ ธรรมชาติที่กระชับบ่อย ๆ ธรรมชาติที่กระชับยิ่ง ความกระชับ กิริยาที่กระชับ ภาวะที่กระชับ ความละโมบ กิริยาที่ละโมบ ภาวะที่ละโมบ ธรรมชาติที่ทำให้หวั่นไหว ภาวะที่ใคร่แต่อารมณ์ดี ๆ ความกำหนด ในฐานะอันไม่ควร ความโลภเกินพอดี ความติดใจ กิริยาที่ติดใจ ความปรารถนา ความใฝ่หา ความหมายปอง กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ตัณหาในรูปภพ ตัณหาในอรูปภพ ตัณหาในนิโรธ<sup>53</sup> รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โณฏฐัพพตัณหา รัสมตัณหา โอชะ<sup>54</sup> โยคะ<sup>55</sup> คันถะ<sup>56</sup> อุปาทาน<sup>57</sup> อวารณ<sup>58</sup> นิวรรณ เครื่องปิดบัง เครื่อง

<sup>53</sup> **ตัณหาในนิโรธ** คือตัณหาที่ประกอบด้วยอุจเฉทวิภูติ (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๓/๓๙)

<sup>54</sup> **โอชะ** คือสภาวะอันเป็นดุจกระแสน้ำหลากท่วมใจสัตว์ ได้แก่ กาม ภพ วิภูติ อวิชชา (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๒)

<sup>55</sup> **โยคะ** คือสภาวะอันประกอบสัตว์ไว้ในภพ ได้แก่ กาม ภพ วิภูติ อวิชชา (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๒)

<sup>56</sup> **คันถะ** คือกิเลสเครื่องร้อยรัดมี ๔ อย่าง ได้แก่ (๑) กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคืออภิชฌา (๒) กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือพยาบาท (๓) กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือสัลลพตปรามาส (๔) กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือความถือมั่นว่านี่เท่านั้นจริง (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๙๒/๒๘๖)

<sup>57</sup> **อุปาทาน** คือความยึดมั่นด้วยอำนาจกิเลสมี ๔ คือ (๑) กามูปาทาน ความยึดมั่นในกาม (๒) วิภูตูปาทาน ความยึดมั่นในวิภูติ (๓) สัลลพตูปาทาน ความยึดมั่นในสัลลพต (๔) อัตตวาตูปาทาน ความยึดมั่น วาตะของตน (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๓)

<sup>58</sup> **อวารณ** คือสภาวะที่ขัดขวางจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๓/๓๙)

ผูก อุปกิเลส อนุสัย<sup>59</sup> ปริยฐาน (กิเลสที่กลุ้มรุมจิต) ตัณหาจุจเภาวัลย์ ความปรารถนาวัตถุ  
 อย่างต่าง ๆ รากเหง้าแห่งทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ แดนเกิดแห่งทุกข์ บ่วงแห่งมาร เบ็ดแห่งมาร  
 เขี้ยวแห่งมาร วิสัยแห่งมาร ที่อาศัยแห่งมาร โคจรแห่งมาร เครื่องผูกแห่งมาร ตัณหาจุ  
 แม่น้ำ ตัณหาจุตาข่าย ตัณหาจุไซ้ตรวน ตัณหาจุสมุทรร อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ นี้  
 ตรัสเรียกว่า ความอยาก เป็นเครื่องฉาบทา คือ ข้องเกี่ยว ผูกพัน ทำให้เข้าไปเศร้าหมอง โลก  
 ถูความอยากนี้ฉาบทา ได้ ทำให้หมองมัว เปดเปื้อน คละเคล้า เกาะติด เกี่ยวพัน พัวพันไว้  
 เราเรียก คือ บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศ รวมความว่า  
 เราเรียกความอยากว่าเป็นเครื่องฉาบทาโลกไว้

### ว่าด้วยทุกข์

คำว่า **ทุกข์** ในคำว่า **ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น** อธิบายว่า ชาติทุกข์ ชราทุกข์  
 พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ โสภปริเทวทุกข์โทมนัสอุปายาสทุกข์ ทุกข์เนื่องจากการเกิดในนรก  
 ทุกข์เนื่องจากการเกิดในกำเนิดเดรัจฉาน ทุกข์เนื่องจากการเกิดในเปตวิสัย ทุกข์เนื่องจาก  
 การเกิดในโลกมนุษย์ ทุกข์เนื่องจากการถือกำเนิดในครรภ์ ทุกข์เนื่องจากการอยู่ในครรภ์  
 ทุกข์เนื่องจากการคลอดจากครรภ์ ทุกข์ที่สืบเนื่องมาจากผู้เกิด ทุกข์ของผู้เกิดที่เนื่องมาจาก  
 ผู้อื่น ทุกข์ที่เกิดจากความพยายามของตนเอง ทุกข์ที่เกิดจากความพยายามของผู้อื่น ความ  
 ทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ทุกข์ที่เกิดจากสังขาร ทุกข์ที่เกิดจากความแปรผัน โรคทางตา โรค  
 ทางหู โรคทางจมูก โรคทางลิ้น โรคทางกาย โรคศีรษะ โรคหู โรคปาก โรคฟัน โรคไธ โรคหืด  
 ไข้หวัด ไข้พิษ ไข้เชื้อมซึม โรคท้อง เป็นลมสลบ ลงแดง จุกเสียด อหิวาตกโรค โรคเรื้อน ฝี  
 กลาก มองคร้อ ลมบ้าหมู หิดเปื่อย หิดดำน หิด หูด โรคละลอก โรคดีซ่าน โรคเบาหวาน โรค  
 เริม โรคพุพอง โรคริดสีดวงทวาร ความเจ็บป่วยที่เกิดจากดี ความเจ็บป่วยที่เกิดจากเสมหะ  
 ความเจ็บป่วยที่เกิดจากลม ไข้สันนิบาต ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการเปลี่ยนฤดูกาล ความ  
 เจ็บป่วยที่เกิดจากการผลัดเปลี่ยนอิริยาบถไม่ได้ส่วนกัน ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความ  
 พากเพียรเกินกำลัง ความเจ็บป่วยที่เกิดจากผลกระทบ ความหนาว ความร้อน ความหิว  
 ความกระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ ทุกข์ที่เกิดจากสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด

<sup>59</sup> **อนุสัย** คือกิเลสที่แฝงตัวนอนเนื่องอยู่ในสันดานของสัตว์ มี ๗ คือ (๑) กามราคะ ความกำหนัดในกาม (๒) ปฏิฆะ  
 ความหงุดหงิดขัดเคือง (๓) ทิฏฐิ ความเห็นผิด (๔) วิจิกิจฉา ความสงสัย (๕) มานะ ความถือตัว (๖) ภวราคะ ความ  
 กำหนัดในภพ (๗) อวิชชา ความไม่รู้จริง (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๒/๓๓๗)

และสัตว์เลื้อยคลาน ทุกข์เพราะมารดาตาย ทุกข์เพราะบิดาตาย ทุกข์เพราะพี่ชายน้องชาย  
ตาย ทุกข์เพราะพี่สาวน้องสาวตาย ทุกข์เพราะบุตรตาย ทุกข์เพราะธิดาตาย ทุกข์เพราะ  
ความพินาศของญาติ ทุกข์เพราะโรคทรัพย์พินาศ ทุกข์เพราะความเสียหายที่เกิดจากโรค  
ทุกข์เพราะสี่ลวิบัติ ทุกข์เพราะทมิฬวิบัติ

ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่าใดปรากฏในเบื้องต้น ความดับแห่งธรรมเหล่านั้นย่อม  
ปรากฏในเบื้องปลาย วิบากอาศัยกรรม กรรมอาศัยวิบาก รูปอาศัยนาม นามอาศัยรูป นาม  
รูปเป็นไปตามชาติ ชราติดตาม พยาธิครอบงำ มรณะอย่ายี้ ตกอยู่ในความทุกข์ ไม่มีที่ปกป้อง  
ไม่มีที่หลีกเลี่ยง ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่อาศัย นีตรัสเรียกว่า ทุกข์ ทุกข์นี้ เป็นภัย เป็นภัยใหญ่ เป็น  
เครื่องบีบคั้น เป็นสิ่งกระทบกระทั่ง เป็นอันตราย เป็นอุปสรรคของโลกลี้ รวมความว่า ทุกข์  
เป็นภัยใหญ่ของโลกลี้ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อชิตะ)

โลกถูกอวิชชาหุ้มห่อไว้

โลกไม่สดใสเพราะความตระหนี่และความประมาท

เราเรียกความอยากว่าเป็นเครื่องฉาบทาโลกไว้

ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของโลกลี้

[๓] (ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้)

**กระแสนทั้งหลายย่อมไหลไปในที่ทั้งปวง**

**อะไรเป็นเครื่องกั้นกระแสนทั้งหลาย**

**ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเครื่องป้องกันกระแสนทั้งหลาย**

**อะไรปิดกั้นกระแสนทั้งหลายได้ (๓)**

คำว่า **กระแสนทั้งหลาย** ในคำว่า **กระแสนทั้งหลายย่อมไหลไปในที่ทั้งปวง** ได้แก่  
กระแสนตัณหา กระแสนทิฐิ กระแสนกิเลส กระแสนทุจริต กระแสนอวิชชา

คำว่า **ในที่ทั้งปวง** ได้แก่ ในอายตนะทั้งปวง

คำว่า **ย่อมไหลไป** ได้แก่ ย่อมไหลไป คือ ชานไป หลั่งไหล เป็นไป อธิบายว่า กระแส  
จากตา ย่อมไหลไป คือ ชานไป หลั่งไหล เป็นไปในรูป กระแสจากหูย่อมไหลไป ฯลฯ ในเสียง  
กระแสนจากจมูกย่อมไหลไป ฯลฯ ในกลิ่น กระแสนจากลิ้นย่อมไหลไป ฯลฯ ในรส กระแสนจาก

กายย่อมไหลไป ฯลฯ ในโณฐัพพะ กระแสจากใจ ย่อมไหลไป คือ ชานไป หลังไหล เป็นไป ในธรรมารมณ์ คือ รูปตัณหาย่อมไหลไป คือ ชานไป หลังไหล เป็นไปทางตา สัททตัณหา ย่อมไหลไป คือ ชานไป หลังไหล เป็นไปทางหู คันถตัณหาย่อมไหลไป ฯลฯ ทางจมูก รส ตัณหาย่อมไหลไป ฯลฯ ทางลิ้น โณฐัพพตัณหาย่อมไหลไป ฯลฯ ทางกาย ฐัมมตัณหาย่อมไหลไป คือ ชานไป หลังไหล เป็นไปทางใจ รวมความว่า กระแสทั้งหลายย่อมไหลไปในที่ ทั้งปวง

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้** เป็นบทสนธิ เป็นคำเชื่อมบท เป็นคำ ที่ทำบทให้บริบูรณ์ เป็นความสัมพันธ์แห่งอักษร เป็นความสละสลวยแห่งพยัญชนะ คำว่า **ดังนี้** นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า **ท่าน** นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง

คำว่า **อชิตะ** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น คือ เป็นการกล่าวถึง การขนานนาม การ บัญญัติ ชื่อที่เรียกกัน ชื่อ การตั้งชื่อ ชื่อที่ตั้งให้ ภาษา พยัญชนะ ชื่อเรียกเฉพาะ รวมความ ว่า ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้

คำว่า **อะไรเป็นเครื่องกันกระแสทั้งหลาย** อธิบายว่า อะไรเป็นเครื่องขวาง เครื่อง กัน คือ เครื่องป้องกัน รักษา คุ้มครองกระแสทั้งหลาย รวมความว่า อะไรเป็นเครื่องกัน กระแสทั้งหลาย

คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเครื่องป้องกันกระแสทั้งหลาย** อธิบาย ว่า ขอพระองค์โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประภาสธรรมเครื่องขวาง เครื่องกัน เครื่องป้องกัน รักษา คุ้มครองกระแสทั้งหลาย รวม ความว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเครื่องป้องกันกระแสทั้งหลาย

คำว่า **อะไรปิดกันกระแสทั้งหลายได้** อธิบายว่า กระแสทั้งหลาย ถูกอะไรปิดกัน คือ ถูกตัดขาด จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป รวมความว่า อะไรปิดกันกระแส ทั้งหลายได้ ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า

(ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้)

กระแสทั้งหลายย่อมไหลไปในที่ทั้งปวง

อะไรเป็นเครื่องกันกระแสทั้งหลาย

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเครื่องป้องกันกระแสทั้งหลาย  
อะไรปิดกั้นกระแสทั้งหลายได้

[๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อชิตะ)

**กระแสเหล่าใดในโลก**

**สติเป็นเครื่องกั้นกระแสเหล่านั้นได้**

**เรากล่าวธรรมเครื่องป้องกันกระแสทั้งหลาย**

**ปัญญาปิดกั้นกระแสเหล่านั้นได้ (๔)**

คำว่า **กระแสเหล่าใดในโลก** อธิบายว่า กระแสเหล่านั้นใดที่เราตอบ ชี้แจง บอก  
แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศไว้ คือ กระแสตัณหา กระแส  
ทิฏฐิ กระแสกิเลส กระแสทุจริต กระแสอวิชชา

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ธาตุโลก อายตนโลก  
รวมความว่า กระแสเหล่าใดในโลก

คำว่า **อชิตะ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า **สติ** ในคำว่า **สติเป็นเครื่องกั้นกระแสเหล่านั้นได้** อธิบายว่า สติ คือ ความ  
ตามระลึกถึง ความระลึกได้เฉพาะหน้า สติ คือ ความระลึกได้ ความจำได้ ความไม่เลือน  
ลอย ความไม่หลงลืม สติ คือ สตินทรีย์ (สติที่เป็นใหญ่) สติพละ(สติที่เป็นกำลัง) สัมมาสติ  
(ระลึกชอบ) สติสัมโพชฌงค์ (สติที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ธรรม) เอกายนมรรค (มรรคที่เป็น  
ทางเอก) นี้ ตรัสเรียกว่า สติ

คำว่า **เป็นเครื่องกั้น** อธิบายว่า เป็นเครื่องขวาง เป็นเครื่องกั้น คือ เป็นเครื่อง  
ป้องกัน รักษา ค้ำครอง รวมความว่า สติเป็นเครื่องกั้นกระแสเหล่านั้นได้

คำว่า **เรากล่าวธรรมเครื่องป้องกันกระแสทั้งหลาย** อธิบายว่า เรากล่าว คือ บอก  
แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศเครื่องขวาง เครื่องกั้น เครื่อง  
ป้องกัน รักษา ค้ำครองกระแสทั้งหลาย รวมความว่า เรากล่าวธรรมเครื่องป้องกันกระแส  
ทั้งหลาย

คำว่า **ปัญญาปิดกั้นกระแสเหล่านั้นได้** อธิบายว่า

คำว่า **ปัญญา** ได้แก่ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ<sup>60</sup>

คำว่า **ปัญญาปิดกันกระแสเหล่านั้นได้** อธิบายว่า กระแสเหล่านั้นปัญญาปิดกันได้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป กระแสเหล่านั้นปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นอยู่ว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง” ปิดกันได้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป กระแสเหล่านั้นปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นอยู่ว่า “สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์” ปิดกันได้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป กระแสเหล่านั้นปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นอยู่ว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” ปิดกันได้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป

### ว่าด้วยปฏิจสุมุบาท

กระแสเหล่านั้นปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นอยู่ว่า “เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี” ปิดกันได้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป

กระแสเหล่านั้นปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นอยู่ว่า

“เพราะสังขารเป็นปัจจัย      วิญญาณจึงมี ฯลฯ

เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย      นามรูปจึงมี ฯลฯ

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย      สฬายตนะจึงมี ฯลฯ

เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย      ผัสสะจึงมี ฯลฯ

เพราะผัสสะเป็นปัจจัย      เวทนาจึงมี ฯลฯ

เพราะเวทนาเป็นปัจจัย      ตัณหาจึงมี ฯลฯ

เพราะตัณหาเป็นปัจจัย      อุปาทานจึงมี ฯลฯ

เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย      ภพจึงมี ฯลฯ

เพราะภพเป็นปัจจัย      ชาติจึงมี ฯลฯ

เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี” ปิดกันได้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป

กระแสเหล่านั้นปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นอยู่ว่า

“เพราะอวิชชาดับ      สังขารจึงดับ ฯลฯ

<sup>60</sup> ดูรายละเอียดข้อ ๕ หน้า ๕๘ ในเล่มนี้

|                 |                   |
|-----------------|-------------------|
| เพราะสังขารดับ  | วิญญาณจึงดับ ฯลฯ  |
| เพราะวิญญาณดับ  | นามรูปจึงดับ ฯลฯ  |
| เพราะนามรูปดับ  | สฬายตนะจึงดับ ฯลฯ |
| เพราะสฬายตนะดับ | ผัสสะจึงดับ ฯลฯ   |
| เพราะผัสสะดับ   | เวทนาจึงดับ ฯลฯ   |
| เพราะเวทนาดับ   | ตัณหาจึงดับ ฯลฯ   |
| เพราะตัณหาดับ   | อุปาทานจึงดับ ฯลฯ |
| เพราะอุปาทานดับ | ภพจึงดับ ฯลฯ      |
| เพราะภพดับ      | ชาติจึงดับ        |

เพราะชาติดับ ชราและมรณะจึงดับ” ปิดกั้นได้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป

กระแสเหล่านั้นปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นอยู่ว่า “นี้ทุกข์ ฯลฯ นี้ทุกข์สมุทัย ฯลฯ นี้ทุกข์นิโรธ ฯลฯ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา” ปิดกั้นได้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป

กระแสเหล่านั้น ปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นอยู่ว่า “ธรรมเหล่านี้อาสวะ ฯลฯ นี้อาสวสมุทัย ฯลฯ นี้อาสวนิโรธ ฯลฯ นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา” ปิดกั้นได้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป

กระแสเหล่านั้นปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นอยู่ว่า “เหล่านี้คือธรรมที่ควรรู้ยิ่ง ฯลฯ เหล่านี้คือธรรมที่ควรกำหนดรู้ ฯลฯ เหล่านี้คือธรรมที่ควรละ ฯลฯ เหล่านี้คือธรรมที่ควรเจริญ ฯลฯ เหล่านี้คือธรรมที่ควรทำให้แจ้ง” ปิดกั้นได้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป

กระแสเหล่านั้นปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นเหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดออกแห่งผัสสาชยตนะ ๖ ปิดกั้นได้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป

กระแสเหล่านั้นปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นเหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดออกจากอุปาทานชั้น ๕ ฯลฯ กระแสเหล่านั้นปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นธรรมคือ เหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดออกมหาภูตรูป ๔ ฯลฯ กระแสเหล่านั้นปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นอยู่ว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา” ปิดกั้นได้

คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชันไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป รวมความว่า ปัญญาปิดกั้น  
กระแสเหล่านั้นได้ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อชิตะ)

กระแสเหล่าใดในโลก

สติเป็นเครื่องกั้นกระแสเหล่านั้นได้

เรากล่าวธรรมเครื่องป้องกันกระแสทั้งหลาย

ปัญญาปิดกั้นกระแสเหล่านั้นได้

[๕] (ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ปัญญา สติ

นามและรูปนี้ดับที่ไหน ข้าพระองค์ได้ทูลถามแล้ว

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกเนื้อความนั้น

แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด (๕)

ว่าด้วยปัญญา

คำว่า **ปัญญา** ในคำว่า **ปัญญา สติ** อธิบายว่า ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย  
ความเลือกเฟ้น ความสอดส่องธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไป  
กำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความคิดค้น  
ความใคร่ครวญ ปัญญาจุณแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง  
ปัญญาเครื่องเห็นแจ้ง ความรู้ดี ปัญญาจุณปฏิภัก ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญา  
จุณศีลตรา ปัญญาจุณปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาจุณดวง  
ประทีป ปัญญาจุณดวงแก้ว ความไม่หลงมกมาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ

คำว่า **สติ** ได้แก่ สติ คือ ความระลึกถึง ฯลฯ สัมมาสติ รวมความว่า **ปัญญา สติ** ทำ  
นอชิตะทูลถาม ดังนี้

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ... นามและรูป** อธิบายว่า

คำว่า **นาม** ได้แก่ ชันธที่มีไชรูป ๔ อย่าง

คำว่า **รูป** ได้แก่ มหาภูตรูป<sup>61</sup> ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูปทั้ง<sup>62</sup> ๔

<sup>61</sup> มหาภูตรูป คือรูปใหญ่ รูปต้นเดิม คือธาตุ ๔ ได้แก่ (๑) ปฐวีธาตุ สภาวะที่แผ่ไปหรือกินเนื้อที่ สภาพอันเป็นหลัก



คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์** นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง รวมความว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ... นามและรูป**

คำว่า **เนื้อความนั้นแก่ข้าพระองค์** ในคำว่า **ข้าพระองค์** ได้ทูลถามแล้ว ขอพระองค์โปรดตรัสบอกเนื้อความนั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด ได้แก่ เนื้อความที่ข้าพระองค์ทูลถาม คือ เนื้อความที่ข้าพระองค์ทูลขอ เนื้อความที่ข้าพระองค์ทูลอัญเชิญ เนื้อความที่ข้าพระองค์ทูลให้ประกาศ

คำว่า **ได้ทูลถามแล้ว** ได้แก่ ได้ทูลถามแล้ว คือ ทูลขอแล้ว ทูลอัญเชิญ ทูลให้ประกาศแล้ว

---

ที่ตั้งที่อาศัยแห่งสหาตรูป เรียกสามัญว่า ธาตุแข็งหรือธาตุดิน (๒) อาโปธาตุ สภาวะที่เอิบอาบหรือดูดซึม ซ่านไปขยายขนาด ฝนึก พุน้ำด้วยกัน เรียกสามัญว่า ธาตุเหลว หรือธาตุน้ำ (๓) เตโชธาตุ สภาวะที่ทำให้ร้อน เรียกสามัญว่า ธาตุไฟ (๔) วาโยธาตุ สภาวะที่ทำให้สั่นไหว เคลื่อนที่ คำจุน เรียกสามัญว่า ธาตุลม (ที.สี. (ไทย) ๙/๔๘๗-๔๙๙/๒๒๓-๒๒๖)

<sup>62</sup> **รูปที่อาศัยมหาภูตรูปทั้ง ๔** หรือทับศัพท์บาลีว่า อูปาทายรูป มี ๒๔ คือ

- ก. ปสาทรูป ๕ (รูปที่เป็นประธานสำหรับรับอารมณ์) (๑) ตา (๒) หู (๓) จมูก (๔) ลิ้น (๕) กาย
- ข. โคจรรูป หรือวิสัยรูป ๕ (รูปที่เป็นอารมณ์หรือแดนรับรู้ของอินทรีย์) (๖) รูป (๗) เสียง (๘) กลิ่น (๙) รส (๑๐) โผฏฐัพพะ (ข้อนี้ไม่นับเพราะเป็นอันเดียวกับมหาภูตรูป ๓ คือ ปฐวี เตโช วาโย)
- ค. ภาวรูป ๒ (รูปที่เป็นภาวะแห่งเพศ) (๑๐) อิตถัตตะ อิตถินทรีย์ ความเป็นหญิง (๑๑) ปุริสัตตะ ปุริสินทรีย์ ความเป็นชาย
- ง. หทัยรูป ๑ (รูปคือหทัย) (๑๒) หทัยวัตถุ ที่ตั้งแห่งใจ หัวใจ
- จ. ชีวิตรูป ๑ (รูปที่เป็นชีวิต) (๑๓) ชีวิตินทรีย์ อินทรีย์คือชีวิต
- ฉ. อาหารรูป ๑ (รูปคืออาหาร) (๑๔) กวฬิงการหาร อาหารคือคำข้าว
- ช. ปริจเฉทรูป ๑ (รูปที่กำหนดเทศะ) (๑๕) อากาสธาตุ สภาวะคือช่องว่าง
- ญ. วิญญูติรูป ๒ (รูปคือการเคลื่อนไหวให้ความหมาย) (๑๖) กายวิญญูติ การเคลื่อนไหวให้ความหมาย ด้วยกาย (๑๗) วจวิญญูติ การเคลื่อนไหวให้ความหมายด้วยวาจา
- ฎ. วิการรูป ๕ (รูปคืออาการที่ดัดแปลงทำให้แปลกให้พิเศษได้) (๑๘) (รูปัสส) ลหุตา ความเบา (๑๙) (รูปัสส) มุทุตา ความอ่อนสลวย (๒๐) (รูปัสส) กัมมัณฺณตา ความควรแก่การงาน ใช้การได้
- (อ) วิญญูติรูป ๒ ข้อนี้ท่านไม่นับเพราะซ้ำกับข้อ ญ
- ฏ. ลักษณะรูป ๔ (รูปคือลักษณะหรืออาการเป็นเครื่องกำหนด) (๒๒) (รูปัสส) อุปจย ความก่อตัว (รูปัสส) สันตติ ความสืบต่อ (๒๓) (รูปัสส) ชรตา ความทูลดโทรม (๒๔) (รูปัสส) อนิจจตา ความปรวนแปรแตกสลาย (อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๕๘๔-๙๘๔/๑๘๕-๒๘๒)

คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอก** ได้แก่ ขอพระองค์โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศ รวมความว่า ข้าพระองค์ได้ทูลถาม แล้ว ขอพระองค์โปรดตรัสบอกเนื้อความนั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

คำว่า **นี้ ดับที่ไหน** ได้แก่ (นามและรูป) นี้ ดับ คือ เข้าไปสงบ ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ระงับไป ณ ที่ไหน รวมความว่า นี้ ดับที่ไหน ด้วยเหตุนั้น พราหมณ์นั้น จึงกราบทูลว่า

(ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญทุกข์ ปัญญา สติ

นามและรูปนี้ดับที่ไหน ข้าพระองค์ได้ทูลถามแล้ว

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกเนื้อความนั้น

แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

[๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

**อชิตะ เธอได้ถามปัญหานั้นใด**

**เราจะกล่าวแก้ปัญหานั้นแก่เธอ**

**นามและรูปนั้นดับไม่มีส่วนเหลือในที่ใด**

**นามและรูปนั้นดับไปในที่นั้นเพราะวิญญูณดับ (๖)**

คำว่า **นั้นใด** ในคำว่า **เธอได้ถามปัญหานั้นใด** ได้แก่ ปัญญา สติ นามและรูป

คำว่า **เธอได้ถาม** ได้แก่ เธอได้ถามแล้ว คือ ได้ขอ อัญเชิญ ขอให้ประกาศแล้ว รวมความว่า เธอได้ถามปัญหานั้นใด

คำว่า **อชิตะ** ในคำว่า อชิตะ... เราจะกล่าวแก้ปัญหานั้นแก่เธอ เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า **นั้น** ได้แก่ ปัญญา สติ นามและรูป

คำว่า **เราจะกล่าวแก้** ได้แก่ เราจะกล่าว คือ จะบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศปัญหานั้น รวมความว่า อชิตะ... เราจะกล่าวแก้ปัญหานั้นแก่เธอ

คำว่า **นาม** ในคำว่า **นามและรูปนั้นดับไม่มีส่วนเหลือในที่ใด** ได้แก่ ชันฐ์ที่มิใช่

คำว่า **รูป** ได้แก่ มหาภูตรูป ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูปทั้ง ๔

คำว่า **ไม่มีส่วนเหลือ** ได้แก่ ทุกสิ่งโดยอาการทั้งหมด ทุกอย่างไม่มีเหลือ ไม่มีส่วนเหลือโดยประการทั้งปวง คำว่า ไม่มีส่วนเหลือ นี้ เป็นคำกล่าวรวม ๆ ไว้ทั้งหมด

คำว่า **ดับ** ได้แก่ ดับ คือ เข้าไปสงบ ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ะจับไป รวมความว่า นามและรูปนั้นดับไม่มีส่วนเหลือในที่ใด

คำว่า **นามและรูปนั้นดับไปในที่นั้นเพราะวิญญานดับ** อธิบายว่า ธรรม คือ นามและรูป ที่พึงเกิดในสงสารมีเบื้องต้นและเบื้องปลายอยู่ไม่ได้ เว้นภพ ๗ ย่อมดับ คือ เข้าไปสงบถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ะจับไปในที่นั้น เพราะวิญญานอันประกอบด้วยอภิสังขารธรรมดับไปด้วยโสตาปัตติมัคคญาณ

ธรรมคือนามและรูปที่พึงเกิดในภพ ๕ เว้นภพ ๒ ย่อมดับ คือ เข้าไปสงบ ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ะจับไปในที่นั้น เพราะวิญญานอันประกอบด้วยอภิสังขารธรรมดับไป ด้วยสกทาคามีมัคคญาณ

ธรรมคือนามและรูปที่พึงเกิดในรูปธาตุ หรือรูปธาตุ เว้นภพ ๑ ย่อมดับ คือ เข้าไปสงบ ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ะจับไปในที่นั้น เพราะวิญญานอันประกอบด้วยอภิสังขารธรรมดับไป ด้วยอนาคามีมัคคญาณ

ธรรมคือนามและรูปที่พึงเกิด ย่อมดับ คือ เข้าไปสงบ ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ะจับไปในที่นั้น เพราะวิญญานอันประกอบด้วยอภิสังขารธรรมดับไป ด้วยอรหัตตมัคคญาณ

ปัญญา สติ นามและรูป ย่อมดับ คือ เข้าไปสงบ ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ะจับไปในที่นั้น เพราะจริมวิญญาน<sup>63</sup>ของพระอรหันต์ผู้บริพพานด้วยอนุภาทิสถปนนิพพานธาตุ<sup>64</sup>ดับไป

รวมความว่า นามและรูปนั้นดับไปในที่นั้นเพราะวิญญานดับ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

อชิตะ เธอได้ถามปัญหานี้ในใด

เราจะกล่าวแก้ปัญหานี้แก่เธอ

นามและรูปนั้นดับไม่มีส่วนเหลือในที่ใด

<sup>63</sup> **จริมวิญญาน** แปลว่า วิญญานสุดท้าย หรือจิตสุดท้าย หมายถึงจิตฺติ หรือจิตวิญญานของพระอรหันต์ ขณะบริพพาน (พ.จ.อ. (บาลี) ๖/๗)

<sup>64</sup> **อนุภาทิสถปนนิพพานธาตุ** หมายถึงนิพพานที่ไม่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่ (พ.จ.อ. (บาลี) ๖/๖-๗)

นามและรูปนั้นดับไปในที่นั้นเพราะวิญญูณดับ

[๗] (ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้)

**พระอรหันตชีณาสพเหล่าใดผู้มีสังฆาตธรรม  
และพระเสขะเหล่าใดที่มีอยู่เป็นอันมากในที่นี้  
ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว  
ขอพระองค์ผู้มีปัญญา โปรดตรัสบอกการดำเนินชีวิต  
ของพระอรหันตชีณาสพ และพระเสขะเหล่านั้นเกิด (๗)**

คำว่า **พระอรหันตชีณาสพเหล่าใดผู้มีสังฆาตธรรม** อธิบายว่า พระอรหันต  
ชีณาสพตรัสเรียกว่า ท่านผู้มีสังฆาตธรรม

เพราะเหตุไร พระอรหันตชีณาสพ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรียกว่า ผู้มีสังฆาตธรรม  
พระอรหันตชีณาสพเหล่านั้น ผู้มีสังฆาตธรรม คือ ผู้รู้ธรรม ผู้เทียบเคียงธรรม ผู้พิจารณา  
ธรรม ผู้รู้แจ้งธรรม ผู้เห็นแจ้งธรรม ได้แก่ ผู้มีสังฆาตธรรม คือ ผู้รู้ธรรม ผู้เทียบเคียงธรรม ผู้  
พิจารณาธรรม ผู้รู้แจ้งธรรม ผู้เห็นแจ้งธรรมว่า “สังฆารทั้งปวงไม่เที่ยง” ผู้มีสังฆาตธรรม ฯลฯ  
ว่า “สังฆารทั้งปวงเป็นทุกข์” ผู้มีสังฆาตธรรม ฯลฯ ว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” ผู้มีสังฆาต  
ธรรม ฯลฯ ว่า “เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังฆารจึงมี” ฯลฯ ผู้มีสังฆาตธรรม ผู้รู้ธรรม ผู้  
เทียบเคียงธรรม ผู้พิจารณาธรรม ผู้รู้แจ้งธรรม ผู้เห็นแจ้งธรรม ว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความ  
เกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา”

อีกนัยหนึ่ง พระอรหันตชีณาสพเหล่านั้นรู้ชั้น ธาตุ อายตนะ คติ อุบัติ (การถือ  
กำเนิด) ปฏิสนธิ ภพ สงสาร วัฏฏะแล้ว

อีกนัยหนึ่ง ท่านเหล่านั้นดำรงอยู่ในที่สุดแห่งขันธ ในที่สุดแห่งธาตุ ในที่สุดแห่ง  
อายตนะ ในที่สุดแห่งคติ ในที่สุดแห่งอุบัติ ในที่สุดแห่งปฏิสนธิ ในที่สุดแห่งภพ ในที่สุดแห่ง  
สงสาร ในที่สุดแห่งวัฏฏะ ดำรงอยู่ในภพสุดท้าย อตภาพสุดท้าย เป็นพระอรหันต์ ผู้ทรง  
ร่างกายสุดท้ายไว้

พระอรหันตชีณาสพเหล่านั้นมีภพนี้เป็นภพสุดท้าย มีการประชุมแห่งขันธเป็นครั้ง  
สุดท้าย ไม่มีการเวียนเกิด เวียนตาย และภพใหม่ก็ไม่มีอีก เพราะเหตุนี้ พระอรหันต

ชีณาสพ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสเรียกว่า ผู้มีสังฆาตธรรม รวมความว่า พระอรหันตชีณาสพ เหล่าใด ผู้มีสังฆาตธรรม

### ว่าด้วยสิกขา ๓

คำว่า **เสขะ** ในคำว่า **และพระเสขะเหล่าใดที่มีอยู่เป็นอันมากในที่นี้** อธิบายว่า เพราะเหตุไร จึงเรียกว่าพระเสขะ เพราะท่านยังต้องศึกษา จึงเรียกว่าพระเสขะ ท่านยังต้องศึกษาอะไร ท่านยังต้องศึกษาอภิสลสิกขาบ้าง อภิจิตตสิกขาบ้าง อภิปญญาสิกขาบ้าง

#### อภิสลสิกขา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีสล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์<sup>65</sup> สมบูรณ์ด้วยอาจารย์<sup>66</sup> และโคจร เห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลายอยู่ คือ สลขันธเล็ก<sup>67</sup> สลขันธใหญ่<sup>68</sup> สลเป็นที่พึง เป็นเบื้องต้น เป็นความประพฤติ เป็นความสำรวม เป็นความระวัง เป็นหัวหน้า เป็นประธานเพื่อความถึงพร้อมแห่งธรรมที่เป็นกุศล นี่ชื่อว่า อภิสลสิกขา

#### อภิจิตตสิกขา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน ที่มีวิตก วิचार ปีติและสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิचारสงบระงับไปแล้ว บรรลุทุติยฌาน ...บรรลุตติยฌาน... บรรลุจตุตถฌานอยู่... นี่ชื่อว่าอภิจิตตสิกขา<sup>69</sup>

#### อภิปญญาสิกขา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มียปัญญา ประกอบด้วยปัญญาอันประเสริฐ หยั่งถึงความเกิดและความดับ เพิกถอนกิเลส ให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ เธอรู้ตามความเป็น

<sup>65</sup> **สังวรในปาติโมกข์** มีอรรถาธิบายแต่ละคำดังนี้คือ สังวร หมายถึงการไม่ล่วงละเมิดทางกายวาจา

**ปาติโมกข์** หมายถึงสลสิกขาบท ที่เป็นเหตุให้ผู้รักษาลดพ้นจากทุกข์ (ปาติ=รักษา+โมกษะ=ความหลุดพ้น) (วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๑๔/๑๗)

<sup>66</sup> **อาจารย์** หมายถึงการไม่ล่วงละเมิดทางกาย การไม่ล่วงละเมิดทางวาจา การไม่ล่วงละเมิดทางกายและทางวาจา หรือการสำรวมศีลทั้งหมด คือการไม่เลี้ยวซีกด้วยอาชีวะที่ผิด ที่พระพุทธเจ้าทรงรังเกียจ เช่น ไม่เลี้ยวซีกด้วยการให้ไม้ไผ่ ให้ใบไม้ ผลไม้ เครื่องสนาน ไม้สีฟัน ไม่เลี้ยวซีกด้วยการทำตนต่ำกว่าคฤหัสถ์ ด้วยการพูดเล่นเป็นแกงั่ว(จริงบ้าง ไม่จริงบ้าง) ไม่เลี้ยวซีกด้วยการเลี้ยงเด็ก และการรับส่งข่าว (วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๑๔/๑๘)

<sup>67</sup> **สลขันธเล็ก** หมายถึงอาบัติที่แก้ไขได้ คืออาบัติสังฆาติเสจนถึงทุกกฎ (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑๐/๑๒๐)

<sup>68</sup> **สลขันธใหญ่** หมายถึงอาบัติที่แก้ไขไม่ได้ คืออาบัติปาราชิก (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑๐/๑๒๐)

<sup>69</sup> ดูรายละเอียดจาก ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘

จริงว่า “นี่ทุกข์ ... นี่ทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) ... นี่ทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์)... นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ปฏิปทาเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์) ... เหล่านี้อาสวะ... นี่อาสวสมุทัย... นี่อาสวนิโรธ” เธอรู้ตามเป็นจริงว่า “นี่อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา” นี่ชื่อว่าอริปัญญาลึกซึ้ง

สิกขา ๓ เหล่านี้ เมื่อพระเสขะนึกถึง ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อทราบ ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อเห็น ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่ออธิษฐานจิต ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อประคองความเพียร ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อตั้งสติ ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อตั้งใจมั่น ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อรู้ชัดธรรมที่ควรรู้ชัด ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อละธรรมที่ควรละ ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญ ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าย่อมศึกษา คือ ย่อมประพฤติ ประพฤติเอื้อเพื่อ ประพฤติเอื้อเพื่อโดยชอบ สมาทาน ประพฤติ เพราะเหตุนี้ จึงตรัสเรียกว่า พระเสขะ

คำว่า **เป็นอันมาก** ได้แก่ มากมาย พระเสขะเหล่านี้ คือ พระโสดาบันและผู้ปฏิบัติเพื่อโสดาปัตติผล พระสกทาคามีและผู้ปฏิบัติเพื่อสกทาคามีผล พระอนาคามีและผู้ปฏิบัติเพื่ออนาคามีผล พระอรหันต์และผู้ปฏิบัติเพื่ออรหัตตผล

คำว่า **ในที่นี้** ได้แก่ ในความเห็นนี้ ความถูกใจนี้ ความพอใจนี้ ความยึดถือนี้ ธรรมนี้ วินัยนี้ ธรรมวินัยนี้ ปาพจณีนี พรหมจรรย์นี้ สัตถุศาสนนี้ อตถภาพนี้ มนุษยโลกนี้ รวมความว่า และพระเสขะเหล่าใดที่มีอยู่เป็นอันมากในที่นี้

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอพระองค์ผู้มีปัญญาโปรดตรัสบอกการดำเนินชีวิตของพระอรหันตชินาสพ และพระเสขะเหล่านั้น** เกิดอธิบายว่า แม้พระองค์ผู้มีปัญญา คือ เป็นบัณฑิต มีปัญญา มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มกระจ่าง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส (โปรดตรัสบอก) การดำเนินชีวิต คือ จริยา ความประพฤติ ความประพฤติเอื้อเพื่อ อาจารย์ โคจร วิหารธรรม<sup>70</sup> ปฏิปทาของท่านผู้มีสังฆาตธรรม และพระเสขะเหล่านั้นเกิด

คำว่า **ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว** ได้แก่ ทูลถามแล้ว คือ ทูลบูชา ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ประกาศ

<sup>70</sup> **วิหารธรรม** ในที่นี้หมายถึงความเป็นไปแห่งจริยาบถ (ขุ.จ.อ. (บาลี) ๗/๘)

คำว่า **โปรดตรัสบอก** ได้แก่ โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศ

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง รวมความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอพระองค์ผู้มีปัญญา โปรดตรัสบอกการดำเนินชีวิตของพระอรหันตชีณาสพ และพระเสขะเหล่านั้นเกิด ด้วยเหตุอันปราหมณนั้นจึงทูลถามว่า

พระอรหันตชีณาสพเหล่าใดผู้มีสังฆาตธรรม  
และพระเสขะเหล่าใดที่มีอยู่เป็นอันมากในที่นี้  
ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว  
ขอพระองค์ผู้มีปัญญา โปรดตรัสบอกการดำเนินชีวิต  
ของพระอรหันตชีณาสพ และพระเสขะเหล่านั้นเกิด

[๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

**ภิกษุไม่พึงปรารถนาสิ่งในกามทั้งหลาย  
พึงเป็นผู้มีใจไม่ขุ่นมัว จลัดในธรรมทั้งปวง  
มีสติดำรงอยู่ (๘)**

**ว่าด้วยกาม ๒**

คำว่า **ภิกษุไม่พึงปรารถนาสิ่งในกามทั้งหลาย** อธิบายว่า

คำว่า **กาม** ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม (๒) กิเลสกาม

**วัตถุกาม คืออะไร**

คือ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณรูปะ ที่น่าพอใจ เครื่องปลูกัด เครื่องนุ่งห่ม ทาสหญิงชาย แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ที่นา ที่สวน เงิน ทอง หมูบ้าน นิคม ราชธานี แคว้น ชนบท กองพลรบ<sup>71</sup> คลังหลวง<sup>72</sup> และวัตถุที่น่ายินดีอย่างใดอย่างหนึ่ง (เหล่านี้) ชื่อว่าวัตถุกาม

<sup>71</sup> กองพลรบ มี ๔ เหล่า คือ (๑) กองพลช้าง (๒) กองพลม้า (๓) กองพลรถ (๔) กองพลทหารราบ (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๔)

<sup>72</sup> คลังหลวง มี ๓ อย่าง คือ (๑) คลังทรัพย์สิน (๒) คลังพืชพันธุ์ธัญญาหาร (๓) คลังผ้า (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๔)

อีกนัยหนึ่ง กามที่เป็นอดีต ที่เป็นอนาคต ที่เป็นปัจจุบัน กามที่เป็นภายใน ที่เป็นภายนอก ที่เป็นทั้งภายในและภายนอก กามอย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างประณีต กามที่เป็นของสัตว์ ในอบาย ที่เป็นของมนุษย์ ที่เป็นของทิพย์ กามที่ปรากฏเฉพาะหน้า ที่เนรมิตขึ้นเอง ที่ไม่ได้เนรมิตขึ้นเอง ที่ผู้อื่นเนรมิตให้ กามที่มีผู้ครอบครอง ที่ไม่มีผู้ครอบครอง ที่ยึดถือว่าเป็นของเรา ที่ไม่ยึดถือว่าเป็นของเรา สภาวธรรมที่เป็นกามาวจร ที่เป็นรูปาวจร ที่เป็นอรูปาวจรแม้ทั้งปวง กามที่เป็นเหตุเกิดแห่งตัณหา เป็นอารมณ์แห่งตัณหา ที่ชื่อว่ากาม เพราะมีความหมายว่า น่าปรารถนา น่ายินดี น่าลุ่มหลง น่ารื่นรมย์ เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม

### กิเลสกาม คืออะไร

คือ ความพอใจ ความกำหนด ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ ความดำริ ความกำหนด ความกำหนดด้วยอำนาจความดำริ ชื่อว่ากาม ได้แก่ ความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ ความกำหนดด้วยอำนาจความใคร่ ความผลิตเพลินด้วยอำนาจความใคร่ ความทะยานอยากด้วยอำนาจความใคร่ ความเยื้อยด้วยอำนาจความใคร่ ความกระหายด้วยอำนาจความใคร่ ความเร้าร้อนด้วยอำนาจความใคร่ ความยินดีด้วยอำนาจความใคร่ ความสยบด้วยอำนาจความใคร่ ความติดใจด้วยอำนาจความใคร่ ห่วงน้ำคือความใคร่ กิเลสเครื่องประกอบคือความใคร่ กิเลสเครื่องยึดมั่นคือความใคร่ กิเลสเครื่องกั้นจิตคือความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ในกามทั้งหลาย

(สมจริงดังที่พระเจ้าอัทธมมาสกเปล่งอุทานว่า)

เจ้ากามเอ๋ย เราเห็นรากเหง้าของเจ้าแล้ว

เจ้าเกิดเพราะความดำริ เราจักไม่ดำริถึงเจ้าอีก

เจ้าจักไม่เกิดมาเป็นอย่างนี้ได้อีกละเจ้ากามเอ๋ย<sup>73</sup>

เหล่านี้ เรียกว่า กิเลสกาม

ตัณหา ตรัสเรียกว่า ความติดใจ คือ ความกำหนด ความกำหนดนัก ฯลฯ อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ<sup>74</sup>

คำว่า ไม่พึงปรารถนายังในกามทั้งหลาย อธิบายว่า ไม่พึงปรารถนายัง ๆ ขึ้นไป คือ ไม่พึงพัวพันในวัตถุกาม เป็นผู้ไม่ยินดี ไม่ติดใจ ไม่สยบ ไม่หมกมุ่น คือ เป็นผู้คลายความ

<sup>73</sup> ดูเทียบ พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๓๙/๒๙๑, พุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑/๒

<sup>74</sup> ดูรายละเอียดข้อ ๒ หน้า ๕๐-๕๑ ในเล่มนี้



ยินดีแล้ว ปราศจากความยินดีแล้ว สละความยินดีแล้ว คลายความยินดีแล้ว ปล่อยความ  
 ยินดีแล้ว ละความยินดีแล้ว เป็นผู้สลัดทิ้งความยินดีแล้ว คือ เป็นผู้คลายราคะแล้ว  
 ปราศจากราคะแล้ว สละราคะแล้ว คลายราคะแล้ว ปล่อยราคะแล้ว ละราคะแล้ว สลัดทิ้ง  
 ราคะแล้ว เป็นผู้หมดความอยากแล้ว ดับแล้ว เย็นแล้ว มีตนอันประเสริฐเสวยสุขอยู่ รวม  
 ความว่า ไม่พึงปรารถนาสิ่งใดในกามทั้งหลาย

คำว่า **พึงเป็นผู้มีใจไม่ขุ่นมัว** อธิบายว่า

คำว่า **ใจ** ได้แก่ จิต มโน มานัส หทัย ปัณฺธุระ มนะ มนายตนะ มนินทริย วิญญาน  
 วิญญานขันธ มโนวิญญานธาตุ<sup>75</sup>ที่เกิดจากผัสสะเป็นต้นนั้น จิตย่อมขุ่นมัว คือ เศร้าหมอง  
 ยุ่งยาก วุ่นวาย หวั่นไหว หมุนวน ไม่สงบด้วยกายทุจริต ... จิตขุ่นมัว เศร้าหมอง ยุ่งยาก  
 วุ่นวาย หวั่นไหว หมุนวน ไม่สงบด้วยวจีทุจริต ... มโนทุจริต ... ราคะ (ความกำหนัด) ...  
 โทสะ (ความขัดเคือง) ... โมหะ (ความลุ่มหลง) ... โกรธะ (ความโกรธ) ... อุปกานหา (ความผูก  
 โกรธ) ... มักขะ (ความลบหลู่คุณท่าน) ... ปฬาสะ (ความดีเสมอ) ... อิสสา (ความริษยา) ...  
 มัจฉริยะ (ความตระหนี่) ... มายา (ความหลอกลวง) ... สาถะ (ความโอ้อวด) ... ถัมภะ  
 (ความหัวดี) ... สารัมภะ (ความแข่งดี) ... มานะ (ความถือตัว) ... อติมานะ (ความดูหมิ่น)  
 ... มทะ (ความมัวเมา) ... ปมาทะ (ความประมาท) ... กิเลสทุกชนิด ... ทุจริตทุกทาง...  
 ความกระวนกระวายทุกอย่าง ... ความเร่าร้อนทุกสถาน ... ความเดือดร้อนทุกประการ...  
 อกุศลลาภสังขารทุกประเภท

<sup>75</sup> ชื่อว่า **จิต** เพราะเป็นสภาวะวิจิตร

ชื่อว่า **มโน** เพราะรับรู้อารมณ์

ชื่อว่า **มานัส** เพราะมีกรรมที่สัมพันธ์กับมโน หรือมานัสก็คือใจนั่นเอง

ชื่อว่า **หทัย** เพราะอยู่ภายใน

ชื่อว่า **ปัณฺธุระ** เพราะเป็นธรรมชาติผ่องใส

ชื่อว่า **มนายตนะ** เพราะเป็นที่อยู่อาศัย เป็นบ่อเกิด เป็นที่ประชุม เป็นแดนเกิดแห่งใจ

ชื่อว่า **มนินทริย** เพราะเป็นใหญ่ในการรับรู้อารมณ์

ชื่อว่า **วิญญาน** เพราะรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ

ชื่อว่า **วิญญานขันธ** เพราะเป็นกองแห่งวิญญาน

ชื่อว่า **มโนวิญญานธาตุ** เพราะเป็นสภาวะที่รับรู้และรับทราบอันสมควรแก่กรรมทั้งหลาย มีผัสสะเป็นต้น (พ.ม.อ.

คำว่า **พึงเป็นผู้มีใจไม่ขุ่นมัว** อธิบายว่า พึงเป็นผู้มีจิตไม่ขุ่นมัว คือ ไม่เศร้าหมอง ไม่ยุ่งยาก ไม่วุ่นวาย ไม่หวั่นไหว ไม่หม่นวน สงบ ได้แก่ พึงละทิ้ง บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งกิเลสที่ก่อความขุ่นมัว คือ พึงเป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก สงบ หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับกิเลสที่ก่อความขุ่นมัว มีใจเป็นอิสระ(จากความขุ่นมัว)อยู่ รวมความว่า พึงเป็นผู้มีใจไม่ขุ่นมัว

คำว่า **ฉลาดในธรรมทั้งปวง** อธิบายว่า เป็นผู้ฉลาดในธรรมทั้งปวงว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ฯลฯ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ฯลฯ เพราะอริยชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา” ชื่อว่าฉลาดในธรรมทั้งปวง อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง เป็นผู้ฉลาดในธรรมทั้งปวง โดยความเป็นของไม่เที่ยง ... เป็นทุกข์ ... เป็นโรค ... เป็นดุจหัวฝี .... เป็นดุจลูกศร ... เป็นของลำบาก .... เป็นอาพาธ ... เป็นอย่างอื่น (บังคับไม่ได้) ... เป็นของทрудโทรม ... เป็นเสียด ... เป็นอุปัทวะ... เป็นของไม่น่ายินดี... เป็นภัย ... เป็นอุปสรรค ... เป็นของไม่น่าชอบใจ ... เป็นของหวั่นไหว ... เป็นของผูกพัน ... เป็นของไม่ยั่งยืน ... เป็นของไม่มีที่ต้านทาน ... เป็นของไม่มีที่ซ่อนเร้น ... เป็นของไม่มีที่พึ่ง ... เป็นของไม่มีที่อาศัย... เป็นของว่าง... เป็นของเปล่า ... เป็นของสูญ ... เป็นอนัตตา ... เป็นของมีโทษ ... เป็นของแปรผันไปเป็นธรรมดา ... เป็นของไม่มีแก่นสาร ... เป็นเหตุแห่งความลำบาก ... เป็นดุจเพชรฆาต ... เป็นของปราศจากความเจริญ ... เป็นของมีอาสวะ ... เป็นของที่ถูกเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ... เป็นเหยื่อแห่งมาร ... มีชาติเป็นธรรมดา ... มีชราเป็นธรรมดา ... มีพยาธิเป็นธรรมดา... มีมรณะเป็นธรรมดา ... มีโสกะ (ความเศร้าโศก) ปริเทวะ(ความคร่ำครวญ) ทุกขะ(ความทุกข์กาย) โทมนัส(ความทุกข์ใจ) อุปายาส(ความคับแค้นใจ)เป็นธรรมดา ... มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ... เป็นเหตุเกิดทุกข์ ... ตั้งอยู่ไม่ได้ ... หาความแช่มชื่นไม่ได้... เป็นโทษ...เป็นของที่ต้องสลัดออกไป ชื่อว่าฉลาดในธรรมทั้งปวงอย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง เป็นผู้ฉลาดในชั้น ฉลาดในธาตุ ฉลาดในอายตนะ ฉลาดในปัจจุสมุปบาท ฉลาดในสติปัฏฐาน ฉลาดในสัมมปปธาน ฉลาดในอิทธิบาท ฉลาดในอินทรีย์ ฉลาดในพละ ฉลาดในโพชฌงค์ ฉลาดในมรรค ฉลาดในผล ฉลาดในนิพพาน ชื่อว่าฉลาดในธรรมทั้งปวง อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง อายตนะ ๑๒ ตรัสเรียกว่า ธรรมทั้งปวง คือ ตาและรูป หูและเสียง จมูกและกลิ่น ลิ้นและรส กายและโผฏฐัพพะ ใจและธรรมารมณ์ ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในอายตนะภายในและภายนอก ภิกษุละความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในอายตนะภายในและภายนอกได้เด็ดขาดแล้ว ตัณหาถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ด้วยเหตุใด ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ฉลาดในธรรมทั้งปวง แม้ด้วยเหตุมีประมาณเท่านั้น รวมความว่า ฉลาดในธรรมทั้งปวง

### ลักษณะผู้มีสติ ๔

คำว่า **มีสติ** ในคำว่า **ภิกษุ ... มีสติดำรงอยู่** อธิบายว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาภายในกาย
๒. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาเวทนาในเวทนาทั้งหลาย
๓. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาจิตในจิต
๔. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาธรรมในธรรมทั้งหลาย

มีสติด้วยเหตุอีก ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เพราะเว้นจากความเป็นผู้ไม่มีสติ
๒. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้กระทำสิ่งทั้งหลายที่ควรทำด้วยสติ
๓. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้กำจัดสิ่งทั้งหลายที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับสติ
๔. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ไม่หลงลืมธรรมทั้งหลายที่เป็นมูลเหตุแห่งสติ

มีสติด้วยเหตุอีก ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยสติ
๒. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ชำนาญในสติ
๓. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้คล่องแคล่วในสติ
๔. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ไม่หวนกลับจากสติ

มีสติด้วยเหตุอีก ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เพราะมีอยู่ตามปกติ
๒. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้สงบ
๓. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ระงับ
๔. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมของสัตบุรุษ

(มีสติด้วยเหตุอีก ๑๐ อย่าง คือ)

๑. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงพุทฺธคุณ
๒. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงธรรมคุณ
๓. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงสังฆคุณ
๔. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงศีลที่ตนรักษา
๕. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงทานที่ตนบริจาคแล้ว
๖. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงคุณที่ทำคนให้เป็นเทวดา
๗. ชื่อว่ามีสติ เพราะตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก
๘. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงความตายที่จะต้องมีเป็นธรรมดา
๙. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกทั่วไปในกาย(ให้เห็นว่าไม่งาม)
๑๐. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงธรรมที่สงบระงับ (กิเลสและความทุกข์) คือ

นิพพาน สติ ฯลฯ สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์ เอกายนมรรค ตรัสเรียกว่า สติ<sup>๗๖</sup> ภิกษุเป็นผู้ประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมแล้ว ด้วยสตินี้ ภิกษุนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า ผู้มีสติ

คำว่า **ภิกษุ** อธิบายว่า ชื่อว่าภิกษุ เพราะทำลายธรรม ๗ ประการได้แล้ว คือ

๑. ทำลายสักกายทิฐิได้แล้ว
๒. ทำลายวิจิกิจฉาได้แล้ว
๓. ทำลายสีลัพพตปรามาสได้แล้ว
๔. ทำลายราคะได้แล้ว
๕. ทำลายโทสะได้แล้ว
๖. ทำลายโมหะได้แล้ว
๗. ทำลายมานะได้แล้ว

คือ ภิกษุนั้นทำลายบาปอกุศลธรรมซึ่งเป็นเหตุแห่งความเศร้าหมอง ก่อภพใหม่ มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชรา มรณะ ต่อบังคับได้แล้ว

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า สภียะ)

ผู้ใดควรแก้คำชมเชยว่าเป็นผู้ถึงนิพพานด้วยทางที่ตนทำแล้ว

<sup>๗๖</sup> ดูรายละเอียดข้อ ๔ หน้า ๕๔-๕๕ ในเล่มนี้

ข้ามพ้นความสงสัยได้แล้ว ละความเสื่อมและความเจริญแล้ว

อยู่จบพรหมจรรย์ สิ้นภพใหม่แล้ว ผู้นั้นชื่อว่าภิกษุ<sup>77</sup>

คำว่า **ภิกษุ ... มีสติดำรงอยู่** อธิบายว่า ภิกษุพึงมีสติ ดำรงอยู่ คือ พึงมีสติเดิน พึงมีสติยืน พึงมีสตินั่ง พึงมีสตินอน พึงมีสติก้าวไปข้างหน้า พึงมีสติถอยกลับ พึงมีสติมองดู พึงมีสติเหลียวดู พึงมีสติคู้เข้า พึงมีสติเหยียดออก พึงมีสติใช้ผ้าสังฆาฏิ บาตร และจีวร พึงมีสติเที่ยวไป อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป รวมความว่า ภิกษุ ... มีสติดำรงอยู่ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

ภิกษุไม่พึงปรารถนายิ่งในกามทั้งหลาย

พึงเป็นผู้มีใจไม่ขุ่นมัว ฉลาดในธรรมทั้งปวง

มีสติดำรงอยู่

พร้อมกับการจบคาถา ธรรมจักขุ<sup>78</sup> ไร่ฐลี ปราศจากมลทินว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา” ได้เกิดขึ้นแก่เหล่าเทวดา และมนุษย์หลายพัน ผู้มีฉันทะ ความพยายาม ความประสงค์ การอบรมบุญญาบารมี ร่วมกันมากับพราหมณ์ จิตของพราหมณ์นั้นก็หลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น หนึ่งเสื่อ ขญา ผ้าคากรอง ไม้เท้า ลักจันน้ำ ผมและหนวดของอชิตพราหมณ์ก็หายไป พร้อมกับการ บรรลุอรหัตผล ท่านเป็นภิกษุ มีศีระะไลน์ นุ่งห่มผ้ากาสาละ ทรงสังฆาฏิ บาตรและจีวร เพื่อการปฏิบัติเอื้อประโยชน์ จึงประคองอัญชลี นุ่งลงนมหัสการพระผู้มีพระภาคโดย ประกาศว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์ เป็นสาวก”

**อชิตมาณวปัญหานิทเทศที่ ๑ จบ**

<sup>77</sup> ดูเทียบ ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๕๒๐/๖๒๐, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๘/๘๔)

<sup>78</sup> ธรรมจักขุ ในที่นี้หมายถึงโสดาปัตติมรรค (ขุ.จุ.อ. (บาลี) ๘/๙)